MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

SVAJŪNAS BLIUDSUKIS
TEISĖ IR POLICIJOS VEIKLOS PROGRAMA

ESMINIAI BAUDŽIAMOJO PROCESO NORMŲ PAŽEIDIMAI: TEORIJA IR PRAKTIKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
doc. dr. R. Ažubalytė

Vilnius, 2005

TURINYS

ĮVADAS 3
1. Baudžiamojo proceso pažeidimai ir jų užkardinimo būdai 7
2. Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sampratos analizė 12
2.1 Esminiai proceso pažeidimai – tai ne tik LR BPK reikalavimų pažeidimai. 12
2.2 Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų požymiai 14
2.3 Proceso dalyviai, kuriu atžvilgiu galimi esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai. .. 20
2.4 Esminių pažeidimų vieta kitų baudžiamojo proceso institutų sistemoje. 23
3. Kertinių baudžiamojo proceso principų nesilaikymas – esminių baudžiamojo proceso pažeidimų prielaida 28
3.1 Teisės į gynybą principo pažeidimai 30
3.2 Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai. 34
3.3 Rungimosi principo pažeidimai. 38
3.4 Proceso kalbos principo pažeidimai. 41
4. Baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo pripažinimo esminiu tvarka ir pasekmės 43
IŠVADOS 48
NAUDOTI ŠALTINIAI 51
SANTRAUKA 56
ZUSAMMENFASSUNG 57
Priedas Nr. 1 58
Priedas Nr. 2 62
Priedas Nr. 3……..…(LNK TV laida žr. iš CD)

ĮVADAS

Temos aktualumas ir darbo mokslinis naujumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje sakoma: „Lietuvių tauta, puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę, - siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią Konstitucija“[1]. Nors ši nuostata užsibrėžta daugiau nei prieš 13 metų, tačiau Lietuva vis dar eina šiuo teisinės valstybės kūrimo keliu. Šiuolaikinė visuomenė vis dažniau remiasi teise, sprendžiant įvairias problemas, tačiau vis dar gana dažnai išgirstame apie šiurkščius teisės, žmogaus teisių pažeidimus, kurie nesuderinami su modernia, teisine valstybe.

Inkviziciniame procese teismas pats vykdė tyrimą ir sprendė bylas. Viduramžiais kaltinamojo prisipažinimas buvo laikomas „įrodymų karaliene“, todėl visais įmanomais, net ir žiauriais būdais, būdavo siekiama prisipažinimo. Kaltinamasis buvo įpareigotas įrodinėti savo nekaltumą. Laimei, baudžiamajame procese iš ties daug kas pasikeitė. Dabar procesiniai pažeidimai dažniausiai padaromi tik dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo ar netinkamai pritaikius teisės normas. Mūsų pareiga ieškoti būdų kaip išvengti tokių pažeidimų ateityje.

Atlikta mokslinių šaltinių paieška atveria galimybes susipažinti su darbais, gana plačiai nušviečiančiais baudžiamąjį procesą ir jo eigą, tačiau čia mažai ką rasime apie baudžiamojo proceso pažeidimus. Šios temos diskusinius klausimus iš dalies palietė ar vienu kitu aspektu nagrinėjo: Berger V., Bernatonis J., Girdauskas M., Gušauskienė M., Rimšelis E., Švedas G., Stukenberg C. F., Смирнов А. В. ir kt. Deja, šių autorių darbuose vargu ar rasime tikslų ir griežtai apibrėžtą atsakymą į šiame darbe keliamus klausimus, nes jų tyrinėjamų problemų, taip pat ir siektinų tikslų ratas buvo ne tik platesnis, bet ir nukreiptas į kitus siekius. Šioje vietoje gelbsti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau Aukščiausias Teismas), bei Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT) pasisakymai konkrečiose bylose. Tai tampa teorija pagrįstais precedentais, tačiau to taip pat nepakanka - teismas pasisako tik konkrečioje byloje, susidūręs su konkrečiu atveju, tačiau nekuria taisyklių. Aukščiausias Teismas kasmet išnagrinėja daugiau nei 100 bylų, kuriose pasisako dėl esminių baudžiamojo proceso pažeidimų. Būtent šiomis bylomis daugiausia remtasi šiame magistro darbe. Ši tema taip pat labai mėgstama žurnalistų, kadangi sukelia didelį visuomenės susidomėjimą, tačiau čia mes nerasime jokių atsakymų į mus dominančius klausimus. Todėl ir kyla būtinybė

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

susisteminti skirtinguose darbuose bei teismų praktikoje esamas įvairias nuomones ir pastebėjimus, juos apibendrinti ir pateikti vientisą darbą, skirtą aptarti esminius baudžiamojo proceso pažeidimus.

Tyrimo objektas – baudžiamojo proceso normų reikalavimų pažeidimai, kurie gali būti pripažinti esminiais. Konkretizuojant empirinio tyrimo objektą, daugiausia dėmesio bus skiriama esminiams baudžiamojo proceso pažeidimams, susijusiems su žmogaus teisėmis.

Tyrimo dalykas – Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamojo proceso teisės normos, teismų praktika, mokslinė literatūra bei anketinių apklausų duomenys.

Tiriamoji problematika - kaip išvengti esminių pažeidimų baudžiamajame procese ar bent jau sumažinti iki minimumo. Šis probleminis klausimas aktualus daugiausia teisėsaugos institucijoms, kaip jų efektyvaus darbo įvertinimo kriterijus. Tačiau ši problema ne mažiau reikšminga ir likusiai visuomenės daliai, nes būtent jų atžvilgiu daromi tokie pažeidimai.

Hipotezė - esminiai procesiniai pažeidimai padaromi dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo ir pareigūnų profesionalumo stokos.

Darbo tikslas – atskleisti esminių baudžiamojo proceso pažeidimų turinį, jų požymius išanalizuoti dažniausiai pasitaikančius pažeidimus bei teorines prielaidas tokiems pažeidimams kilti. Tikimasi, kad tai padės išvengti analogiškų klaidų ateityje.

Darbo uždaviniai. Baigiamajame darbe, siekiant minėto tikslo, keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti esminių pažeidimų sampratą;
2. Išskirti esminių procesinių pažeidimų požymius;
3. Nustatyti proceso dalyvių ratą, kurių atžvilgiu galimi tokie pažeidimai;
4. Atskleisti esminių pažeidimų vietą procesinių pažeidimų sistemoje;
5. Aptarti teorines esminių baudžiamojo proceso pažeidimų prielaidas;
6. Išanalizuoti Aukščiausiojo Teismo, bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, kurioje pasisakoma dėl esminių baudžiamojo proceso pažeidimų.

Darbo reikšmingumas ir paskirtis. Šiuo metu jau 14-oje bylų EŽTT nustatyta, kad Lietuva pažeidė pareiškėjų teises ir laisves, dar 4-iose bylose pasiektas taikus susitarimas. Lietuva garsėja kaip viena iš labiausiai besiskundžiančių valstybių Europoje. Pagal EŽTT įregistruotų pareiškimų skaičių, tenkantį 10 000 valstybės gyventojų, Lietuvą lenkia tik Rumunija, Kroatija ir Lichtenšteinas. 2003 m. duomenimis, 10 000 Lietuvos gyventojų teko - 1,4 registruoto pareiškimo.[2]

[2] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių teisme 2004 m. veiklos ataskaita LR Vyriausybei. //http://216.239.59.104/search?q=cache:_19D3DF73kJ:www.tm.lt/strasburas/2004_ataskaita_.doc+bylos+prie%C5%A1+Lietuva&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-11-07 d. 14 val.).

Pažymėtina, jog bendras skundų prieš Lietuvą skaičius vis didėja. Čia gana svarbų vaidmenį atlieka įstatymų netobulumas arba pažeidimai taikant įstatymus.

Valstybė pirmiausia turėtų rūpintis savo šalies gyventojais, užtikrinti jų teises ir laisves, kad žmonės jaustųsi saugūs ir globojami. Tokie faktai ne ką mažiau reikšmingi Lietuvos įvaizdžio formavimui. Valstybės įvaizdis lemia vidaus ir užsienio politiką, diplomatinius santykius, turistų srautus, užsienio investicijas ir daugybę kitų faktorių.

Baigiamasis darbas skiriamas jauniems teisininkams, siekiantiems profesionalumo, tačiau stokojantiems praktinių įgūdžių. Teisininko veikla yra gana sunki ir atsakinga. Jau vien atsakomybė už kito žmogaus likimą verčia siekti profesionalumo, gilių teisinių žinių. Šis baigiamasis darbas pasitarnautų daugumai teisėsaugos institucijų tam, kad jos galėtų žymiai efektyviau organizuoti veiklą, taikyti įstatymus, daugiau naudos atneštų visuomenei. Nors teisėsauga daugiausia vadovaujasi pozityviąja teise, o doktrina yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau ji gali nulemti teisėkūros procesus ir teisės taikymo praktikos pokyčius.

Darbo metodai. Siekiant nenutolti nuo nagrinėjamos temos, atliekant mokslinių šaltinių studiją, remiamasi pozityviąja teise, derinant su pagrindiniais analizės metodais:

Sisteminės analizės metodu – kuris leido nagrinėti tyrimo objektą kaip sistemos dalį, tai yra bandyti atskleisti kai kuriuos esamus ryšius su kitais svarbiais sistemos elementais, taip pat nustatyti trūkstamus ryšius. Sisteminės analizės metodas padėjo nustatyti esminių baudžiamojo proceso pažeidimų vietą baudžiamajame procese, bei santykį su kitais baudžiamojo proceso institutais.

Indukcinis – dedukcinis pažinimo metodas taikomas panaudojant atskiras žinias, faktus, empirinius duomenis apibendrinimams ir atvirkščiai iš bendrų normų išskiriant specialias. Jo pagalba iš bendrųjų baudžiamojo proceso normų buvo bandoma išskirti tik esminiams baudžiamojo proceso pažeidimams būdingas normas ir atvirkščiai nagrinėjant esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sąvoką buvo bandoma apjungti esminiams procesiniams pažeidimams būdingas teisės normas, kurios atsispindėtų pateikiamoje sąvokoje.

Lyginamuoju analizės metodu nagrinėjamos mokslinės koncepcijos, mokslininkų nuomonės, Lietuvių bei užsienio šalių norminiai aktai, reglamentuojantys baudžiamojo proceso pažeidimus, taip pat esminių procesinių pažeidimų istorinė raida ir faktoriai lėmę šios normos kaitą.

Rengiant magistro baigiamąjį darbą 2005 balandžio – gegužės mėn. buvo atliktos dvi *anketinės apklausos*. Prieš atliekant empirinį tyrimą iš anksto buvo parengta jo organizavimo programa, atlikta mokslinių šaltinių, teismų praktikos, teisės aktų studija. Jų analizė, leido apbrėžti

konceptualiuosius tyrimo pagrindus, jais remiantis parengti tyrimui būtini instrumentai[3] (žiūrėti prieduose Nr. 1 ir Nr. 2). Atlikimo vieta - Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijos ir pataisos įstaigos. Pirmosios apklausos metu buvo apklausti 55 Akmenės ir Vilniaus miestų teisėsaugos pareigūnai, iš kurių: 13 - teismo darbuotojų (teisėjai, teisėjų padėjėjai); 34 - prokurorai (Akmenės raj. ir Vilniaus m. apylinkė bei Vilniaus apygardos prokuratūrų); 5 - advokatai; 3 - Valstybės saugumo departamento pareigūnai. Respondentų vidutinis teisinio darbo stažas 11 metų. Apklausos metu buvo išdalinta 60 anketų iš jų 5 grąžintos neužpildytos. Antros apklausos metu buvo apklausta 30 asmenų atliekančių bausmę Vilniaus antruose pataisos namuose ir Lukiškių kalėjime. Respondentai vidutiniškai tris kartus teisti, amžius svyruoja nuo 25 iki 43 metų. Apklausos metu išdalinta 30 anketų, viso gražintos užpildytos. Suprantama, jog tyrimo metu, kaip ir šiame magistro baigiamajame darbe, buvo bandoma ieškoti atsakymo į tą patį probleminį klausimą: “Kaip išvengti esminių pažeidimų baudžiamajame procese ar bent jau sumažinti iki minimumo?” Taip pat buvo bandoma nustatyti kaip pareigūnai ir nuteistieji supranta esminius baudžiamojo proceso pažeidimus.

Rengiant magistro darbą taip pat buvo remtasi *bylų analizės metodu.* Buvo analizuojamos 1995-2005m. Aukščiausio Teismo nutartys, publikuojamos „Teismų praktikos“ leidinyje bei Aukščiausiojo Teismo internetiniame tinklalapyje. Taip pat buvo analizuojami EŽTT sprendimai, daugiausia bylose prieš Lietuvą. Teismų jurisprudencija padėjo atskleisti esminių procesinių pažeidimų priežastis ir pasekmes. Plačiai buvo remtasi teismų išaiškinimais.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas susideda iš įvado, dėstomosios dalies, sudarytos iš keturių pagrindinių skyrių bei aštuonių skirsnių, apibendrinimo ir išvadų-pasiūlymų, santraukos užsienio kalba bei naudotos literatūros sąrašo.

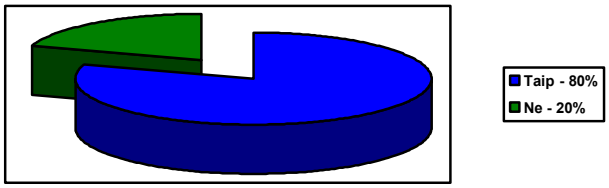
[3] Tidikis R., Pečkaitis J. S., Šedbaras S. Magistrų baigiamųjų darbų rengimas ir gynimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. 11-14 p.

1. Baudžiamojo proceso pažeidimai ir jų užkardinimo būdai.

Turbūt nėra suaugusio žmogaus, kuris šiuolaikinėje visuomenėje nebūtų susidūręs su teisės pažeidimais ar bent jau apie tai ne girdėjęs iš draugų, žiniasklaidos. Teisės pažeidimai galimi įvairių teisės šakų: administracinės, civilinės, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso teisės ir kitų teisės šakų reguliavimo sferose. Teisės pažeidimus reikia skirti nuo kitų pažeidimų (pvz. dorovės normų pažeidimų). Teisės pažeidimo atveju yra pažeidžiamas teisės akto reikalavimai, turintys juridinę galią. Pažeidimus visada seka neigiamas pasekmės, pasireiškiančias procese dalyvaujančių asmenų teisių suvaržymais. Pažeisti galima įvairių teisės šakų normų reikalavimus, baudžiamojo proceso normos taip pat nėra išimtis. Kiekvienas baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas yra „nedovanotinas", nes pažeidžiamos procese dalyvaujančių asmenų teisės, teisėti interesai, procesas gali tęstis labai ilgai ir t.t. Bet koks procesinis pažeidimas daro žalą ne tik konkrečiai bylai, bet ir visai teisėsaugos sistemai: mažėja visuomenės pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis, teisine sistema, nukentėjusieji dažnai nesikreipia į teisėsaugos institucijas manydami, jog bylos nagrinėjimas užtruks ar nusikaltimą padaręs asmuo nebus nubaustas.

Siekiant nustatyti procesinių pažeidimų mastus, apklausos metu asmenims atliekantiems bausmę pataisos įstaigos buvo užduotas klausimas *„Ar esate asmeniškai susidūręs su baudžiamojo proceso pažeidimais?"* (žiūrėti priede Nr. 2). Gauti ir apibendrinti atsakymai yra tokie:

Ar esate asmeniškai susidūręs su baudžiamojo proceso pažeidimais?

Net 80 % apklaustų asmenų, atliekančių bausmę pataisos įstaigose, teigia asmeniškai susidūrę su procesiniais pažeidimais. Žinoma, šie duomenys nėra visiškai objektyvūs, dėl apklausiamo kontingento specifikos, išlieka paklaidos, bei melagingų atsakymų tikimybė, tačiau tai nėra pagrindas šiuos duomenis ignoruoti. Šie tyrimo rezultatai dar kartą pagrindžia pasirinktos temos aktualumą, įpareigoja mus ieškoti būdų, priemonių baudžiamojo proceso tobulinimui. Toks procesinių pažeidimų lygis parodo baudžiamojo proceso disfunkciją, kontrolės nebuvimą ar jos netobulumą.

Kadangi šiame darbe vadovaujamasi pozityvistinės teisės samprata, tai į teisės pažeidimą taip pat turėtume žiūrėti iš šių teisės sampratos pozicijų: "Teisės pažeidimas – tai teisei priešinga, kalta asmenų (fizinių ar juridinių) veika, kuria padaroma žala įstatymo saugomoms asmenų teisėms, teisėtiems interesams arba apskritai teisinei tvarkai"[4].

Baudžiamojo proceso pažeidimui iš esmės būdingi visi teisės pažeidimo sudėties požymiai: objektas, subjektas, objektyvieji bei subjektyvieji požymiai.

Procesinis pažeidimas, taip pat kaip ir bet kuris kitas teisės pažeidimas gali būti padaromas tiek veikimu, tiek neveikimu. Procesiniai pažeidimai dažniausiai pasireiškia:

- Tyrimo neišsamumu;
- Žmogaus teisių netinkama apsauga ar net pažeidimu;
- Procesinės formos reikalavimų nesilaikymu ar netinkamu jų laikymusi;
- Netinkamu baudžiamojo įstatymo taikymu;
- Nesavalaikiu veiksmų atlikimu ar jų neatlikimu.

Baudžiamojo proceso pažeidimo atveju kaltė (subjektyvaus požymio elementas) yra būtinas ir vienas iš svarbiausių pažeidimo sudėties elementų. Šis elementas gali būti būdingas ne tik atskiram procesinio pažeidimo subjektui, t.y. proceso dalyviui (pvz., baudžiamojo persekiojimo funkciją vykdančiam pareigūnui), bet ir kolektyviniam subjektui, pavyzdžiui teismui, kolegialiai nagrinėjančiam ar jau išnagrinėjusiam baudžiamąją bylą, nes teisėjų kolegijos valią formuoja ne kas kitas, o šios kolegijos narių (teisėjų) valia, kuri vėliau yra transformuojama į bendrą teismo valią.[5] Žinoma, kolegialiam subjektui priimant procesinius sprendimus tiek pažeidimo, tiek ir klaidos tikimybė sumažėja iki minimumo, tačiau tai yra brangi procedūra, reikalaujanti daug žmogiškųjų resursų, todėl gali būti taikoma tik teisminėje baudžiamojo proceso stadijoje, nagrinėjant ypač svarbias ir sudėtingas bylas.

Kaltės forma šiuo atveju galima tik tyčia (tiesiogine ar netiesiogine), t.y. subjektas privalo suvokti, jog jo veiksmai ar neveikimas yra neteisėti – tai, mūsų manymu, pagrindinis pažeidimo atribojimo kriterijus nuo klaidos. Procesinis teisės pažeidimas tyčia gali būti padaromas dar ir todėl, jog gana griežta procesinių santykių subjektų veiklos reglamentacija praktiškai užkerta kelią neatsargumui Baudžiamojo proceso literatūroje pasitaiko ir kitokių nuomonių, jog procesinis pažeidimas gali būti padaromas ir neatsargia kaltės forma.[6] Būtent kaltės forma skiria procesinį pažeidimą nuo klaidos. Savo ruožtu procesinė klaida atsiranda, kai nėra vieno iš procesiniam

[4] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. 343 p.
[5] Громов Н. А., Полунин С.А. Санкции в уголовно-прцессуальном праве России. Москва: Городец, 1998. 38 p.

pažeidimui būdingo elemento, t.y. subjektyvaus požymio elemento - kaltės arba, kai kurių autorių nuomone, nesant vienos iš šio elementų formos – tyčios.[7]

Procesinėms klaidoms bei pažeidimams nustatyti būtina sukurti efektyviai veikiančią procesinės kontrolės sistemą, kuri leistų savalaikiai užkirsti kelią galimiems pažeidimams arba klaidoms atsirasti, sudarytų sąlygas laiku nustatyti padarytus pažeidimus (klaidas) ir leistų juos kiek įmanoma greičiau pašalinti. Gerai veikianti procesinės kontrolės sistema leidžia mažiausiomis sąnaudomis pasiekti norimą rezultatą (tikslą).

Pirmiausia procesinės kontrolės netobulumą galime įžvelgti tame, jog proceso kontrolės turinio elementai pradeda veikti tik tada, kai vienas iš procesinio santykio dalyvių, kito proceso dalyvio nuomone, nevykdo tam tikros pareigos arba jei ir vykdo, tai netinkamai. Procesinė kontrolė pirmiausia turi būti nukreipta į procesinės teisės pažeidimo ar procesinės klaidos prevenciją ir tik tada į tokio pažeidimo ar klaidos fakto nustatymą, t.y. procesine kontrole visų pirma siekiama užkirsti kelią galimų klaidų arba pažeidimų atsiradimui ir tik vėliau, jei tokios klaidos ar pažeidimai nustatomi, priversti vieną ar kitą asmenį imtis priemonių, kad tokios klaidos būtų ištaisytos ir kad būtų realizuota procesinė atsakomybė.[8]

Siekiant ištaisyti procesinę klaidą, dažniausiai taikomos dviejų rūšių sankcijos - teises kuriančios arba naikinančios. Šių sankcijų poveikis paprastai nukreipiamas į jau atliktą procesinį veiksmą arba priimtą sprendimą, bet ne į tą veiksmą atlikusį ar sprendimą priėmusį asmenį (subjektą). Tokiu būdu sankcijas įmanoma taikyti nedarant tiesioginio poveikio, procesinę klaidą padariusiam asmeniui - pakeičiant ar panaikinant to asmens sprendimą arba pripažįstant jo atliktą veiksmą nepagrystu ar net neteisėtu. Pavyzdžiui, esant neatidėliotinam kratos ar poėmio atlikimo atvejui (remiantis BPK 147 str. 1 dalimi ir 145 str. 3 dalimi) per tris dienas nuo šių veiksmų atlikimo negavus ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimo dėl kratos ar poėmio teisėtumo, atliktas veiksmas ir jo metu gauti duomenys tampa nepagrįsti, niekiniai ir jų nebus galima panaudoti tolimesnėje proceso eigoje, tačiau pareigūnas atlikęs šį veiksmą tiesiogiai nepatiria jokių neigiamų padarinių savo asmens atžvilgiu.[9]

Procesinė klaida ir pažeidimas, gali būti padaroma ne tik atliekant aktyvius veiksmus, bet ir neveikimu, t.y. laiku neatlikus vieno ar kito procesinio veiksmo, nepriėmus vieno ar kito procesinio

---

[6] Петрухин И. Л. Человвек и властъ (в сфере борбю с преступнастю). Москва: Юристъ, 1999. 250 p.
[7] Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51). 27-28p.
[8] Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51). 27-28p.
[9] Ten pat.

sprendimo, kuris turėjo būti priimtas, tačiau dėl tam tikrų priežasčių nebuvo priimtas. Todėl šiuo atveju procesinio santykio dalyvis, vykdantis kito dalyvio procesinės veiklos kontrolę, šiam asmeniui taiko teises kuriančias sankcijas ir priverčia asmenį įvykdyti procesinę pareigą ir taip ištaiso padarytą procesinę klaidą. Pavyzdžiui, prokuroras vykdantis ikiteisminio tyrimo kontrolę, įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūną pateikti rašytinę ataskaitą apie atliktus ikiteisminio tyrimo veiksmus (BPK 218 str. 2 dalis). Tokiu būdu asmuo yra priverčiamas atlikti pareigą. Taigi procesinės klaidos atveju procesinė kontrolė realizuojama taikant naikinančiąsias ar teises kuriančias sankcijas. [10]

Greta su procesiniu pažeidimu seka ir procesinė atsakomybė. Procesinė atsakomybė yra viena iš procesinės atsakomybės realizavimo formų. Ji taikoma tada, kai jau yra padarytas procesinis teisinis pažeidimas.[11]

Nesinorėtų sutikti su aukščiau išdėstyta autorių nuomone, jog už veiksmus, kurie įvardijami kaip „klaida“, neatsako asmuo (subjektas), atlikęs tuos veiksmus ar priėmęs sprendimus tik todėl kad jo veiksmuose nėra tyčios. Neatsargumas (pasireiškiantis nusikalstamu pasitikėjimu ar nusikalstamu nerūpestingumu) tai tokia pat kaltės forma kaip ir tyčia, skiriasi tik veikos pavojingumo laipsnis (lygis). Veika padaryta neatsargumu gali sukelti sunkesnes pasekmes, didesnį atgarsį visuomenėje nei tyčinis pažeidimas. Pavyzdžiui 2005-10-20 d. LNK televizijos laidoje „Pagalba 112“ parodytas reportažas, apie nekalto žmogaus suėmimą, dėl teisėjos aplaidumo surašant procesinius dokumentus. (Priedas Nr. 3 – iš CD) Be abejo, toks pažeidimas laikomas esminiu žmogaus teisių pažeidimu, tačiau negali būti laikomas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu, kadangi nesutrukdė teismo nuosprendžio (nutarties) priėmimui. Turint omenyje tokius pažeidimus, personalinė asmens atsakomybė ne tik galima, bet ir būtina. Griežtas veiksmų įvertinti ir kaltų asmenų nubaudimas – tai vienas iš būdų, kad tokie pažeidimai nepasikartotų ateityje.

Nors tokios veikos dažnai padaromos dėl profesionalumo stokos, vis dėlto manytume, jog visais atvejais už procesinius pažeidimus reikia kelti asmens personalinės atsakomybės klausimą. Nustačius, jog veika padaryta dėl objektyvių aplinkybių, asmens atsakomybės klausymas netenka reikšmės, pirmiausia dėmesys turi būti nukreipiamas į šių aplinkybių pašalinimą.

Siekiant užkirsti kelią baudžiamojo proceso pažeidimams procesinė kontrolė ir atsakomybė dažnai tampa vienintele efektyvia prevencine priemone. Atsakomybės bei jos sukeliamų pasekmių

[10] Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51). 27-28p.
[11] Ten pat.

baimė verčia pareigūnus geriau dirbti, mokytis, siekti profesionalumo. Nors abi šios poveikio priemonės dažnai neatsiejama viena nuo kitos, tačiau jos skiriasi poveikio kryptimis, pavyzdžiui:

1) Procesinė atsakomybė visada yra nukreipta į asmenį, t.y. į pažeidėją, o procesinė kontrolė gali būti nukreipta tiek į asmenį, tiek į to asmens atliekamus veiksmus, priimamus sprendimus jų kokybę.[12] Taigi būtų galima sakyti, jog asmens priimto sprendimo panaikinimas - tai taip pat poveikis, nors ir netiesiogiai daromas sprendimą priėmusiam asmeniui. Vargu ar tokį netiesioginį sankcijos poveikį procesinio santykio dalyviui būtų galima vadinti procesine atsakomybe, nes procesinės atsakomybės atveju, pats asmuo tiesiogiai patiria procesinės sankcijos neigiamus padarinius,[13] o šiuo atveju - padariniai yra nukreipti į to asmens procesinius sprendimus ar veiksmus.

2) Procesinė kontrolė pirmiausia yra nukreipiama į procesinio teisės pažeidimo ar procesinės klaidos prevenciją ir tik tada į to pažeidimo fakto nustatymą. Kitaip tariant, pirmiausia reikia imtis priemonių užkirsti kelią procesiniams pažeidimams, o apie atsakomybę kalbėsime jau kilus procesiniams pažeidimams.

Siekiant išvengti baudžiamojo proceso pažeidimų, nereiktų suabsoliutinti kontrolės ir atsakomybės kaip efektyvumo garanto. Valdymo teorijoje taip pat minima kontrolė ir atsakomybė, tačiau čia pirmenybė teikiama skatinimui. Analizuojant „botagėlio ir pyragėlio principus“ vadovai priėjo nuomonės, jog skatinant darbuotojus „pyragėlio principu“ pasiekiami geresni rezultatai, darbuotojai turi suinteresuotumą mokytis tobulėti, elgtis nepriekaištingai.[14]

[12] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. 349 p.
[13] Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. 225 p.
[14] Bogdonienė L., Bogdonas E., Kazlauskienė E., Zemblyte J. Organizacijų vadyba. Kaunas:Technologija, 2004. 165 - 168 p.

2. Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sampratos analizė

Iš baudžiamojo proceso pažeidimų yra išskiriama atskira grupė pažeidimų, kurie turi ypač didelę reikšmę baudžiamajame procese. Jie yra įvardinti kaip „**Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai“.** Šioje darbo dalyje bus analizuojama esminių baudžiamojo proceso pažeidimų samprata, turinys, požymiai, pripažinimo tvarka, subjektai, esminių pažeidimų pasekmės. Svarbu apibrėžti, kas tai yra esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, siekiant, kad sąvoka kaip galima labiau atitiktų šio reiškinio praktinę reikšmę bei prasmę.

Esminio baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo sąvoka yra pateikta Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau BPK) 369 straipsnio 3 dalyje, kurioje teigiama, jog “Esminiais šio Kodekso pažeidimais laikomi tokie šio Kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį.“ [15]

Norint suprasti esminius baudžiamojo proceso pažeidimus, pirmiausia pabandysime išanalizuoti jų turinį. Iš BPK 369 straipsnio 3 dalyje pateiktos esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sąvokos galime išskirti esminių pažeidimų požymius. Pirmiausia žodžiais: „šio Kodekso reikalavimų pažeidimai" įstatymų leidėjas apibrėžė tokių pažeidimų dalyką, antra, nurodė kriterijus, pagal kuriuos esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai išskiriami iš kitų, t.y. tokie, „dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės, ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį". Tokiu būdu įstatymų leidėjas išskiria esminius baudžiamojo proceso pažeidimus kaip atskirą pažeidimų rūšį, turinčią savarankišką dalyką, kuris bus plačiau nagrinėjamas šiame skyriuje.

2.1 Esminiai proceso pažeidimai – tai ne tik LR BPK reikalavimų pažeidimai.

Pirmiausia atkreipiame dėmesį į tai, jog galiojančiame BPK nėra vartojama sąvoka „esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai". Tiek minėtoje BPK 369 straipsnio 3 dalyje, tiek kituose BPK straipsniuose minimi esminiai baudžiamojo proceso *kodekso,* bet ne baudžiamojo proceso ar baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai. Teisės akto, kurio oficialus pavadinimas „Baudžiamojo proceso įstatymas“ apskritai nėra ir niekada nebuvo, tačiau baudžiamojo proceso teisės moksle bei praktikoje ši sąvoką sutinkama gana dažnai. Baudžiamojo proceso įstatymas – tai platesnė sąvoka,

[15] Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

pažyminti visumą teisės aktų reglamentuojančių baudžiamojo proceso veiklą, nesuteikiant prioriteto kokiai nors išskirtinei teisės normai ar įstatymui. Todėl šiame darbe bus naudojama sąvoka „baudžiamojo proceso įstatymas“.

Kyla klausimas, kodėl įstatymo leidėjas naujajame (2003 m.) BPK vartoja sąvoką „*esminiai baudžiamojo proceso kodekso pažeidimai*“, bet ne baudžiamojo proceso įstatymų pažeidimai ar tiesiog baudžiamojo proceso pažeidimai. Į šį klausimą galima atsakyti sistemiškai aiškinant BPK vietą kitų baudžiamojo proceso teisės šaltinių kontekste.

Visi sutiksime, jog BPK yra pagrindinis baudžiamojo proceso šaltinis, Lietuvos Respublikos Seimo priimtas įstatymas, reglamentuojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso eigą. Nederėtų pamiršti, jog baudžiamajame procese vadovaujamasi ir kitais teisės aktais, todėl baudžiamojo proceso įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso sąvokos tarpusavyje sąveikauja kaip visuma ir dalis.

Galime daryti prielaidą, jog taip apibrėžiant esminių baudžiamojo proceso pažeidimų dalyką, norėta susiaurinti visų baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sąrašą iki baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų pažeidimų, t. y. norėta pabrėžti, kad esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu gali būti tik BPK reikalavimų pažeidimas, o kitų teisės aktų reikalavimų pažeidimai negali būti pripažinti esminiais. Tačiau tokia mintis būtų teisinga tik tuo atveju, jei BPK būtų vienintelis teisės aktas, turintis aukščiausią juridinę galią ir jame būtų kodifikuotos absoliučiai visos baudžiamąjį procesą reglamentuojančios teisės normos[16], tačiau taip nėra. LR BPK nors ir pagrindinis įstatymas reglamentuojantis baudžiamąjį procesą, bet ne vienintelis. Baudžiamąjį procesą (pozityviąja prasme) reglamentuoja ne tik BPK, bet ir kiti aukštesnės ar žemesnės juridinės galios teisės aktai, kaip: LR Konstitucija, Baudžiamasis kodeksas (toliau - BK), Bausmių vykdymo kodeksas, Civilinio proceso kodeksas, Teismų, Prokuratūros, Advokatūros, Teismo ekspertizės, Operatyvinės veiklos ir kiti įstatymai, taip pat Lietuvos ratifikuoti tarptautinės teisės aktai, pvz. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau - Europos žmogaus teisių konvencija). Šių išvardintųjų teisės normų pažeidimai taip pat gali būti pagrindas pripažinti pažeidimą esminiu, nes tokie pažeidimai pažeidžia pamatines procesines normas. (Pvz. neleistinomis priemonėmis ir metodais atlikta ekspertizė, o pastarosios neteisingi rezultatai turėjo įtakos teismo sprendimui).

[16] Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t.67(59). 66p.

Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pasisakęs, jog „bet kokio teisinio ginčo sprendimas turi prasidėti nuo aukščiausią teisinę galią turinčių teisės šaltinių - Konstitucijos ir įstatymų analizės“.[17] Nederėtų pamiršti ir LR tarptautinių įsipareigojimų: „jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos.“[18] BPK 4 straipsnyje taip pat yra įtvirtinta tarptautinio, LR Seimo ratifikuoto, teisės šaltinio tiesioginio taikymo galimybė. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare šie įsipareigojimai įgavo dar didesnę reikšmę. Galime daryti išvadą, jog esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai nėra ir negali būti vien tik BPK reikalavimų pažeidimai.

Taigi, BPK įtvirtinta esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sąvoka, atspindinti tik BPK reikalavimų pažeidimus, nėra tiksli ir lieka neaišku, kaip vertinti net šiurkščiausius kitų teisės aktų reikalavimų pažeidimus.

Teisėje vadovaujamasi ne tik įstatymo raide, bet ir dvasia. Todėl siūlytume, kad pažeidus kitus įstatymus susijusius su baudžiamuoju procesu ir pripažįstant pažeidimą esminiu, teismas būtinai turėtų nurodyti: kokia BPK bendroji norma yra pažeista, o motyvuodamas - konkretizuoti bei nurodyti, kokių teisės aktų bei jų konkrečių normų pažeidimai tai nulėmė.

Žinoma, geriausia, kai įstatymo raidė atitinka jo dvasią. Ši problema būtų išspręsta pakeitus LR BPK 369 straipsnyje 3 dalyje įtvirtintą „esminių baudžiamojo proceso pažeidimų“ sąvoką. Pritarčiau mokslininkų siūlymui, *žodžius „Esminiai šio Kodekso pažeidimais laikomi tokie šio Kodekso reikalavimų pažeidimai“, pakeisti žodžiais „Esminiai baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai laikomi tokie pažeidimai“. Atitinkamai turėtų būti pakeistos ir BPK 320 straipsnio 3 dalies, 329 straipsnio 4 punkto, 334 straipsnio, 369 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 376 straipsnio 2 dalies, 384 straipsnio 8 dalies nuostatos, kuriose minima „esminių šio kodekso pažeidimų“ sąvoka.*[19]

2.2 Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų požymiai

Sąvoka ne visada atspindi tam tikro reiškinio esmę arba paliečia ne visus jį charakterizuojančius aspektus. Charakterizuojant reiškinį, daugeliui yra labiau priimtina nusakyti jį

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-12-08 nutartis, Nr. 3K-3-1180, R.Velička Ir VŠĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24389 (prisijungimo laikas 2005-12-05 d. 15 val)
[18] Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 88-3295. 11 str., 2dalis.

apibrėžiančių požymių, elementų visumą. Šioje dalyje pamėginsime paaiškinti esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sampratą, analizuodami jų požymius.

Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, kaip apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindas yra ne bet kokie pažeidimai, o tik tokie: 1) dėl kurių buvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės; 2) kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį (BPK 369 str. 3 dalis). Čia vienareikšmiškai išskiriami du alternatyvūs požymiai, kuriuos nustačius pažeidimą galime pripažinti esminiu.

Pagrindinės procesinės kaltinamojo teisės numatytos BPK 22 str. 3 d. „Kaltinamasis turi teisę: žinoti, kuo jis kaltinamas, ir gauti kaltinamojo akto nuorašą; susipažinti teisme su byla; nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba nuorašus; turėti gynėją; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant; nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus; duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų; dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo; kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu; apskųsti teismo nuosprendį ir nutartis“[20] Šių kaltinamojo teisių suvaržymas būtų rimtas pagrindas kalbėti apie esminių baudžiamojo proceso pažeidimų buvimą. Šis kaltinamojo teisių sąrašas nėra baigtinis. Esminiu BPK pažeidimu pripažįstami ir kituose BPK straipsniuose bei įstatymuose numatytų teisių, kurias kaltinamasis turi teisminio bylos nagrinėjimo metu, suvaržymai, Pvz., BPK 7 str. įtvirtinto rungimosi principo pažeidimas, BPK 8 str. numatytos teisės kalbėti gimtąja arba kita kalba, kurią jis moka, suvaržymas. Taip pat nederėtų pamiršti Lietuvos ratifikuotus tarptautinių įsipareigojimų, kuriuose kalbama apie žmogaus teises ir laisves. Darbo grupė, analizuodama Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str., padarė išvadą: „Konvencijoje plačiau ir detaliau reglamentuojama teisė į gynybą, yra platesnis nei Konstitucijoje uždaro teismo posėdžio pagrindų sąrašas, tačiau esminių Konvencijos ir Konstitucijos prieštaravimų nėra.“[21] Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. 3 d. skirta kaltinamojo teisėms, kuris skelbia: „Kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę mažiausiai į šias garantijas:“

a) kad jam būtų skubiai ir nuodugniai pranešta, tokia kalba kurią jis supranta, apie pareiškiamo jam kaltinimo pagrindą ir motyvus;

---

[19] Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59). 69p.
[20] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
[21] Bernatonis J., Švedas G., Dapšys A. ir kt. Žmogaus teisės ir laisvės. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 1995. 49p.

b) kad jis turėtų pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai;

c) kad jis galėtų gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją. Jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai;

d) kad jis galėtų apklausti kaltinamojo liudytojus arba turėti teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir turėtų teisę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinamojo liudytojams;

e) kad jis galėtų nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu jis nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.

Antra esminių pažeidimų grupė - tai *„BPK pažeidimai, kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį“*. Aiškinant šią nuostatą plečiamuoju būdu jie turėtų būti suprantami, kaip bet kokie baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų pažeidimai, keliantys abejonių nuosprendžio ar nutarties teisėtumu ir pagrįstumu. Tai gali būti BPK normų, reglamentuojančių ikiteisminio tyrimo tvarką pažeidimai; normų, reglamentuojančių bylų procesą pirmos instancijos ar apeliacinės instancijos teisme pažeidimai; nuosprendžio ar nutarties priėmimo taisyklių pažeidimai; apeliacinio skundo, argumentų, motyvų nagrinėjimo pažeidimai ir pan.[22] Šių pažeidimų būtina pasekmė - poveikis nuosprendžio ar nutarties priėmimui.

Lingvistiniu (kalbiniu) požiūriu aiškinant BPK suformuluotą esminio pažeidimo sąvoką, nesuklysime darydami išvadą, jog tai du alternatyvūs požymiai, atskirti skiriamuoju žodeliu „ar“. Tai reiškia, kad pažeidimą norint pripažinti esminiu, būtinas bent vienas iš šių požymių: 1) *„suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės“* 2) ar padaryti kitokio pobūdžio pažeidimai *„kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį“*. Remiantis tuo pačiu lingvistiniu aiškinimu, sąvoką galima suprasti ir taip, jog žodeliu „ar“ yra atskirti du alternatyvūs požymiai, iš kurių bent vienam esant, kyla pasekmė. Šiuo atveju sąvoką aiškintume taip: 1) buvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės, 2) ar padaryti kiti pažeidimai. Ir jei bent vienas iš šių pažeidimų sukliudė teismui priimti teisingą nuosprendį ar nutartį, tokiu atveju šis pažeidimas bus laikomas esminiu.

Iš pirmo žvilgsnio gana paprasta teisės norma aiškinant ją tampa gana paini. Lingvistiniu požiūriu, vis tik yra priimtiniausias, logiškiausias pirmasis normos aiškinimo variantas. Mums

[22] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras II knyga / sudaryt. G.Goda; M.Kazlauskas ir kt. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. 378 p.

būtina išsiaiškinti, kaip ši norma suprantama teisiniu požiūriu bei ką įstatymo rengėjai ir leidėjas norėjo pasakyti šia nuostata.

BPK komentare aiškinant šią normą sakoma, jog: „baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindu yra tik tuomet, kai tokie pažeidimai sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį. Kasaciniame skunde neužtenka nurodyti, jog byloje padaryti vienokie ar kitokie BPK reikalavimų pažeidimai, būtina argumentuoti ir tą aplinkybę, jog BPK pažeidimai sukliudė teismui priimti teisingą nuosprendį ar nutartį“ [23] Tokiu būdu BPK komentaro autoriai pasirenka antrąją lingvistinio aiškinimo versiją, kuri yra šiek tiek sunkiau suprantama ir įtikima.

BPK komentaras nėra oficialus įstatymo išaiškinimas, todėl neteisingos ar skirtingos interpretavimo galimybės išlieka. Siekiant to išvengti, BPK 369 straipsnio 3 dalį reikėtų taisyti atsižvelgiant į tikruosius įstatymo leidėjo ketinimus. Prieš pateikdami konkretų problemos sprendimo būdą, norėtume pasitelkti ir kitus galimus įstatymo aiškinimo būdus.

Teisės doktrinoje prie įstatymo aiškinimo būdų priskiriamas istorinis aiškinimo būdas. Senojo BPK normoje, galiojusioje iki 1995 m. sausio 1 d., taip pat ir senojo BPK 382 straipsnio 1 dalyje, galiojusioje nuo minėto laikotarpio iki 2003 m. gegužės 1 d., esminių baudžiamojo proceso pažeidimų požymiai buvo apibrėžti iš esmės vienodai, todėl apsiribosime tik vėlesnės teisės normos - senojo BPK 382 straipsnio 1 dalies analize.

Senojo BPK 382 straipsnio 1 dalyje buvo pateikta tokia esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sąvoka: „Esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais pripažįstami tokie šio kodekso reikalavimų pažeidimai, kurie atėmė ar suvaržė proceso dalyvių teises arba kitokiu būdu sukliudė teismui visapusiškai išnagrinėti bylą ir paveikė teisėto bei pagrįsto nuosprendžio priėmimą".[24]

Lingvistiniu požiūriu aiškinant minėtą teisės normą, sunkiau būtu apsirikti. Čia taip pat nurodyti du alternatyvūs požymiai: 1) atėmė ar suvaržė proceso dalyvių teises; 2) arba kitokiu būdu sukliudė teismui visapusiškai išnagrinėti bylą. Šie požymiai sujungti skiriamuoju žodeliu „arba“ kuris daug ryškiau išskiria požymius nei jungiamasis žodelis „ar“, naudojamas dabartinės redakcijos, esminių pažeidimų sąvokoje. Taip pat buvo numatytas būtinas padarinys „ir paveikė teisėto bei pagrįsto nuosprendžio priėmimą“.

Teisinėje literatūroje esminiai pažeidimai buvo aiškinami panašiai: „Pagrindas nuosprendžiui panaikinti yra tik esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, t.y. toks, kuris atėmė ar suvaržė

[23] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras II knyga / sudaryt. G.Goda; M.Kazlauskas ir kt. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. 378 p.

proceso dalyvių įstatymo garantuotas teises, o toks suvaržymas sukliudė teismui visapusiškai ir objektyviai išnagrinėti bylą; arba sukliudė teismui visapusiškai išnagrinėti bylą ir paveikė teisėto bei pagrįsto nuosprendžio priėmimą.“[25] Kaip matome, laikytasi nuostatos, kad tais atvejais, kai padaryti pažeidimai nepaveikė ir negalėjo paveikti teisėto bei pagrįsto nuosprendžio priėmimo bei nesukliudė teismui bylą išnagrinėti visapusiškai, jie negalėjo būti pripažįstami esminiais.

Istorinė lyginamoji esminių pažeidimų sampratos analizė dar kartą patvirtina, jog esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais pripažįstami tik tokie pažeidimai, kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį. Pažymėtina, kad sis pažeidimų terminas apima ir įstatymų garantuotus kaltinamojo teisių suvaržymus.

Analizuojant LAT nutartis baudžiamosiose bylose nuo 2003 m. gegužės 1 d., t.y nuo naujojo BPK įsigaliojimo, kuriose buvo pasisakyta dėl esminių baudžiamojo proceso pažeidimų, nepavyko rasti nė vienos, kurioje būtų konstatuojami esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, vien tik kaltinamojo teisių suvaržymo pagrindu. Visų nutarčių, kuriose buvo konstatuojami esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, motyvai buvo formuluojami panašiai: „Padarytus baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimus teisėjų kolegija pripažįsta esminiais, nes jie sutrukdė teismui išsamiai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą“[26] Šiuo atveju nesigilinsime, kokius konkrečius pažeidimus, LAT teisėjų kolegija pripažįsta esminiais. Svarbu tai, jog šie pažeidimai pripažįstami esminiais tik tada, kai jie sutrukdė teismui išsamiai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą.

Jei darytume prielaidą, jog esminiais pažeidimais pripažįstami visi kaltinamojo teisių suvaržymai, tokiu atveju esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu teismas galėtų pripažinti net ir menkiausią kaltinamojo bei įtariamojo teisių suvaržymą. Pavyzdžiui, skiriant suėmimą nebuvo pranešta suimtojo nurodytam šeimos nariui (BPK 128 str.). Tokiu atveju, be abejo, bus pažeistos įtariamojo teisės, tačiau jis niekaip negalėtų paveikti tolesnio bylos tyrimo ir teismo sprendimo priėmimo. Panašių pažeidimų pavyzdžių galima pateikti begalę, tačiau ar tokie pažeidimai turėtų būti pripažįstami esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais? Ar tai nereikštų teisinio absurdo ir baudžiamojo proceso paralyžiavimo? Ar toks aptariamos teisės normos tikslas? Jei prie esminių pažeidimų priskirtume visus įtariamojo ir kaltinamojo teisių pažeidimus, tokiu atveju esminiai pažeidimai netenka savo išskirtinumo. Toks įstatymo aiškinimas visiškai neatitiktų įstatymo dvasios.

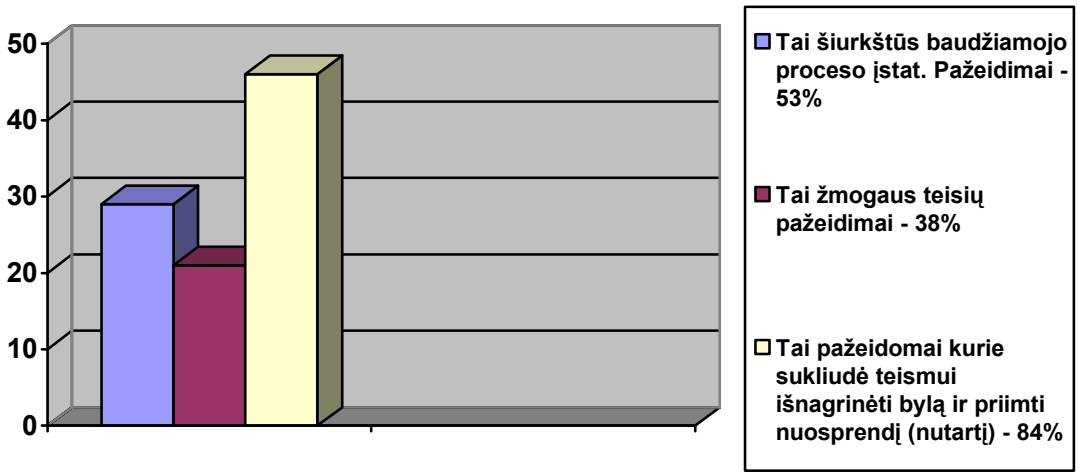
[24] Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148.
[25] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras / pirmas leidimas / sudaryt. G.Goda; M.Kazlauskas ir kt. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001. 438 p.
[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-02-24 nutartis, Nr. 2K-184 G.Urbonavičius, V.Pašninas. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24919 (prisijungimo laikas 2005-10-21 d. 19 val.)

Matomai šios normos prigimtis ir tikslas vis tik nėra susiję su visais kaltinamojo teisių pažeidimais, o tik su tais, kurie sutrukdė teismui priimti teisingą nuosprendį ar nutartį

Teisės doktrinos analizė taip pat parodė, kad mokslininkai linkę priskirti prie esminių baudžiamojo proceso pažeidimų tik tokius pažeidimus, kurie pagal savo charakterį, prigimtį, gali paveikti teismo sprendimo priėmimą. „Atsižvelgdami į esminių baudžiamojo proceso pažeidimų instituto prigimtį ir paskirtį, galime teigti, kad jie išskiriami iš kitų procesinių pažeidimų - dažno nukrypimo nuo procedūrinių reikalavimų ar klaidų tik todėl, kad jie sukelia itin sunkias procesines pasekmes, vertinant įrodymus, priimant teismo nuosprendį ir pagaliau jį skundžiant, bei nagrinėjant bylą aukštesnės instancijos teisme. Dėl tokių pažeidimų pasidaro neįmanoma, arba apribojama, galimybė tinkamai realizuoti baudžiamojo proceso paskirtį, todėl vargu ar Lietuvos BPK rengėjai ir įstatymų leidėjas siekė išsiskirti iš kitų valstybių ir esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais pripažinti absoliučiai visus įstatymo garantuotų kaltinamojo teisių suvaržymo atvejus.“[27]

Apklausų metu taip pat buvo siekiama nustatyti pagrindinius esminių procesinių pažeidimų požymius. Teisėsaugos institucijų darbuotojai į klausimą (žiūrėti priede Nr.1) *„Kaip suprantate, kas tai yra esminiai baudžiamojo proceso normų pažeidimai?,”* atsakė taip:

Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų požymiai:

Kaip matome, daugumos pareigūnų nuomonė nedaug skiriasi, nuo doktrinoje nagrinėjamos esminių pažeidimų sampratos. Respondentai papildomai nurodė dar tokius esminius pažeidimus: 1) BPK normų pažeidimai sutrukdę įgyvendinti BPK paskirtį; 2) Tai baudžiamojo proceso principų pažeidimai; 3) Pažeidimai, kurie sukliudė pasiekti baudžiamojo proceso tikslus; 4) Pažeidimai, kurie

[27] Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59). 71p.

paneigia baudžiamojo proceso esmę; 5) Pažeidimai pasižymintys šališkumu, neišsamumu, prieštaravimais.

Kaip matome, lingvistinis (kalbinis) „esminių baudžiamojo proceso pažeidimų“ sąvokos aiškinimas negali būti vienintelis įstatymo aiškinimo būdas. Teisinėje literatūroje teigiama, jog „remiantis lingvistiniu metodu gautu rezultatu galima nedvejoti tik tada, jeigu taikant kitus metodus jie ne tik nepaneigiami, bet ir patvirtinami“[28] Pasitelkus istorinį, lyginamąjį, loginį, įstatymo leidėjo ketinimų aiškinimo būdus, taip pat pasirėmus teisės doktrina ir teismų praktika, prieita išvados, kad nepakanka formalaus pažeidimo fakto pripažįstant jį esminiu, būtina dar ir pasekmė – poveikis teismo nuosprendžio ar nutarties priėmimui.

Atsižvelgiant į įstatymo leidėjo ketinimą taip pat sunku būtų įžvelgti pagrindą, kodėl norėta išskirti kaltinamojo teisių suvaržymus ir jiems suteikti esminio pažeidimo statusą. Matomai įstatymų leidėjas norėjo tik dar kartą pabrėžti kaltinamojo teises baudžiamajame procese, nesuteikiant jam jokių išskirtinių privilegijų.

Apibendrinus visus aptartus esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sąvokos požymius ir jų aiškinimo aspektus, galime teigti, jog vien tik lingvistinis BPK 369 straipsnio 3 dalies aiškinimas baudžiamajame procese gali sukelti sunkias procesines pasekmes, todėl ją būtina formuluoti kiek įmanoma tiksliau ir neatsiejamai nuo tikrųjų šios normos tikslų. Esama įstatymo formuluotė sukelia dvejones, todėl mūsų nuomone, BPK 369 straipsnio 3 dalis ir šiuo aspektu taisytina.

Atsižvelgiant į tai kas buvo aukščiau aptarta siūlytume BPK 369 str. 3 d. formuluotę keisti taip: Žodelį „ar“ pakeisti žodeliu „arba“ kuris ryškiau pažymi alternatyvą, po žodelio „ir“ papildyti žodžiais „turėjo įtakos priimant“. Taip pat įtraukti pirmoje darbo dalyje siūlytus sampratos pakeitimus ir sąvoką išdėstyti taip:

„Esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais laikomi tokie pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės arba kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir turėjo įtakos priimant teisingą nuosprendį ar nutartį“

2.3 Proceso dalyviai, kuriu atžvilgiu galimi esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai.

Nagrinėjant esminių baudžiamųjų pažeidimu sampratą į akis krinta tai, jog BPK priešingai nei anksčiau galiojusiame kodekse, iš kitų proceso dalyvių teisių suvaržymų išskirta vienintelio proceso dalyvio - kaltinamojo teisių suvaržymo atvejai. Tačiau gali būti suvaržytos ar atimtos ne tik

[28] Vaišvila A. Teisės teorija. Justitia, Vilnius. 2000. 290 p.

kaltinamojo bet ir kitų proceso dalyvių– nukentėjusiojo, liudytojų teisės (pvz. jei nebuvo apklausti nukentėjusiojo nurodyti asmenys). Todėl, šiuo aspektu pamėginsime paanalizuoti, įstatymo išskirtas, dvi grupes esminių baudžiamojo proceso pažeidimų: 1) dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ir šie suvaržymai sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį; 2) kiti pažeidimai, kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį.

Taigi nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir kitų proceso dalyvių teisių suvaržymai, kai jie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą arba priimti teisingą sprendimą, taip pat bus laikomi esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais ir pateks į antrąją iš minėtų grupių. Kyla klausimas, kam reikalingos dvi minėtos pažeidimų grupės ir ko siekta išskiriant kaltinamuosius, neminint įtariamojo ar nuteistojo. Pritartume mokslininkų nuomonei, jog tokiu reglamentavimu BPK rengėjai ir įstatymų leidėjas atidavė duoklę įtariamiesiems, kaltinamiesiems ir nuteistiesiems, kurių teisės baudžiamajame procese jau buvo suvaržytos. Galbūt tuo siekta parodyti itin neigiamą valstybės požiūrį į minėtų proceso dalyvių teisių suvaržymus, o galbūt šių subjektų teisių suvaržymai pasirodė labiau smerktini, nei, pavyzdžiui, nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo teisių suvaržymai?“[29]

Prisiminus BPK 1 str. „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“ Čia į pirmą vietą iškeliamos žmogaus teisės bei laisvės, visuomenės ir valstybės interesai. Teisės doktrinoje prie teisės tikslų priskiriama pažeistų interesų, pusiausvyros bei harmonijos atstatymas. Vadinasi baudžiamasis procesas pirmiausia turi būti nukreiptas į nukentėjusiojo pažeistų interesų atstatymą ir tik po to į teisinga kaltininko nubaudimą. Taigi, kaltinamojo teisių paryškinimas, net neužsiminus apie nukentėjusiojo teises mūsų manymu, buvo nereikalingas, neatitinka BPK 1 str. numatytos baudžiamojo proceso paskirties. Vis tik valstybė pirmiausia turėtų ginti nukentėjusiojo teises, žinoma nepažeidžiant kaltinamojo teisių.

Kita vertus, atsižvelgus į Europos žmogaus teisių konvencijos septintojo protokolo 2 straipsnį[30], kuris suteikia išimtinai kaltinamajam, bet ne kitiems proceso dalyviams, teisę apskųsti teismo

---

[29] Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59). 72p.

[30] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 7, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 // Žmogaus teisės: Europos tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.

nuosprendį, tokia situacija Europos žmogaus teisių konvencijos kontekste yra leistina. Šios nuostatos inkorporavimas į nacionalinius teisės aktus pabrėžia tarptautinių teisės aktų svarbą.

Vis dėlto kiekviena valstybė turi teisę nustatyti aukštesnius asmens teisių apsaugos garantus, nei numato Europos žmogaus teisių konvencija. Sveikintina tai, jog Lietuvos nacionalinė teisė neužkerta kelio tiek prokurorui, tiek nukentėjusiajam ar jo atstovui kasacine tvarka apskųsti teismo nuosprendį, kuris priimtas suvaržius ne tik kaltinamojo, bet ir kitų proceso dalyvių teises. (BPK 367 str. 1 d. –su nuoroda į 369 str. 3 d.). Šiuo aspektu Lietuvos baudžiamajame procese numatoma daugiau garantijų, nei Europos žmogaus teisių konvencijoje.

Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pasisakęs ne tik dėl kaltinamojo teisių suvaržymo, bet ir dėl kitų proceso dalyvių. Pavyzdžiui 2004-01-13 nutartyje Nr. 2k-28[31] LAT pripažino nukentėjusiojo teisių suvaržymą ir iš dalies patenkino skundą. Šiuo atveju nukentėjusysis skundė teismo ekspertizės atlikimo tvarką, prieštaringus ekspertų vertinimus, nepagrįstas, neobjektyvias, ekspertizės išvadas. Aukščiausiasis Teismas pripažino, jog šie veiksmai turėjo įtakos nuosprendžio priėmimui ir nukentėjusiojo kasacinį skundą tenkino iš dalies: „apylinkės teismo išteisinamasis nuosprendis ir apeliacinės instancijos nutartis, kuria paliktas galioti išteisinamasis nuosprendis, yra naikintini, o byla kaltinamojo atžvilgiu nutrauktina, suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminui.“ Galima konstatuoti, kad ir kitiems proceso dalyviams nėra užkirstas kelias pateikti kasacinį skundą tais pačiais pagrindais, ir tokiomis pat sąlygomis kaip ir kaltinamajam.

Kaip jau minėta, tinkamai aiškinant BPK 369 straipsnio 3 dalį, tiek kaltinamojo, tiek nukentėjusiojo, tiek ir kitų proceso dalyvių teisinė padėtis yra visiškai lygi ir visų jų teisių suvaržymai vienodai gali būti pripažinti esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais, kai šie sukliudo teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą. Taigi sunku įžvelgti pagrindą, kuris įpareigotų Lietuvos įstatymų leidėją išskirti kaltinamojo teisių suvaržymus iš kitų proceso dalyvių teisių suvaržymo atvejų. Esama padėtis, mūsų nuomone sukelia bereikalingas dvejones, dėl kaltinamojo teisių išskirtinumo kasaciniame procese, todėl BPK 369 straipsnio 3 dalis ir šiuo aspektu taisytina.

Siekiant nesumenkinti kitų proceso dalyviu teisių, siūlome BPK 369 str. 3 dalį papildyti, taip pat įtraukti jau pirmoje ir antroje darbo dalyje siūlytus sampratos pakeitimus ir šią dalį išdėstyti taip:

„Esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais laikomi tokie pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo ar kitų proceso dalyvių teisės arba kurie

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004-01-13 Nr. 2K-28 A. Rumbutis pagal BK 141 str. 1 dalis // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24929 (prisijungimo laikas 2005-12-06 d. 13 val.)

sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą, ir turėjo įtakos priimant teisingą nuosprendį ar nutartį“

2.4 Esminių pažeidimų vieta kitų baudžiamojo proceso institutų sistemoje.

Šioje dalyje pabandysime atsakyti į tokius klausymus: Kokia vieta skirta esminiams baudžiamojo proceso pažeidimams Lietuvos baudžiamajame procese? Kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali būti padaromi tokie pažeidimai? Kieno jurisdikcija konstatuoti , ar buvo padaryti esminiai procesiniai pažeidimai?

Baudžiamasis procesas turi savita struktūrą. Baudžiamojo proceso kodekso normos yra suskirstytos į bendrąsias ir specialiąsias. Šios savo ruožtu suskirstytos į skyrius, kurie reglamentuoja savarankiškas baudžiamojo proceso stadijas, institutus. Mūsų analizuojami esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai patenka į BPK XXXVI skyrių „įsiteisėjusio nuosprendžio ar nutarties apskundimas ir kasacinės bylos parengimas“. Tai parodo esminių pažeidimų vietą baudžiamojo proceso kodekse. Išimtinai tik „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka nagrinėja bylas dėl įsiteisėjusių nuosprendžių ar nutarčių, priimtų pirmosios instancijos teismuose ir apeliacinės instancijos teismuose apeliacine tvarka.“[32]

Atsižvelgiant į BPK struktūrą esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai turėtų būti suvokiami, ne tik kaip baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai, kurie sukliudė teismui objektyviai išnagrinėti bylą ir priimti teisinga nuosprendį ar nutartį, bet ir kaip įsiteisėjusio nuosprendžio ar nutarties apskundimo kasacine tvarka pagrindai.

Tai yra naujovė BPK, nes sename BPK galiojusiame iki 2003-05-01 esminiai pažeidimai buvo įtvirtinti penktame skyriuje „Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme“, tai reiškia jog tokie pažeidimai buvo tiek įsiteisėjusio, tiek ir neįsiteisėjusio nuosprendžio ar nutarties apskundimo pagrindai. Iškyla klausimai: Kodėl esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų institutas buvo perkeltas iš apeliacinio proceso į kasacinį procesą? Negi nebegalima skųsti nuosprendžio apeliacine tvarka dėl padarytų esminių pažeidimų?

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso[33] (toliau – CPK) autoriai pasirinko kiek kitokį kelią. Čia esminiai civilinio proceso pažeidimai apibrėžiami apeliacinį procesą reglamentuojančiose nuostatose (CPK 329 str.). Šitoks sprendimas būtų logiškiausias, kadangi apeliacinis procesas – pirmoji teismo sprendimų kontrolės instancija.

Galima daryti prielaidą, jog dėl to, kad LR BPK buvo rengiamas remiantis įvairių užsienio šalių

[32] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341. 366 str. 1 dalis.
[33] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

patirtimi, galėjo įsivelti klaida dėl skirtingos apeliacijos ir kasacijos sampratos įvairiose šalyse. Tai, kas Baltarusijoje ir Rusijoje yra vadinama kasacija, Lietuvoje yra apeliacija, o tai kas Lietuvoje kasacija, tiek Baltarusijoje, tiek Rusijoje[34] – priežiūra *(Надзорная инстансия)*. Remiantis Vokietijos BPK trečiąja knyga[35], kuri reglamentuoja nuosprendžio apskundimo aukštesnės instancijos teismui santykius, Lietuvos kasacinį procesą atitiktų peržiūros *(Revision)* procesas, tačiau skirtingai nei Lietuvoje, šiame procese skundžiamas neįsiteisėjęs pirmosios instancijos teismo nuosprendis, be to, daugeliu atvejų peržiūros procese nagrinėjamas skundas dėl pirmosios instancijos teismo nuosprendžio. Vokietijoje apeliacine tvarka *(Berufung)* gali būti skundžiami tik žemiausios grandies teismų *(Amtsgericht)* sprendimai, tuo tarpu sunkesnių nusikaltimų atvejais, kai bylas kaip pirmosios instancijos teismai nagrinėja aukštesnės pakopos teismai *(Landesgericht, Oberlandesgericht),* galima tik peržiūra[36] Tačiau kalbant apie tokio lygio teisės aktą klaidos tikimybė atmestina, todėl siūlome dar kartą paanalizuoti Lietuvos apeliacinį procesą.

Manome, ši naujove dabartiniame BPK gali būti aiškinama tuo, jog BPK rengėjai siekė, kad apeliacine tvarka byla būtų išnagrinėta iš esmes, nepriklausomai nuo pirmos instancijos padarytų klaidų ir pažeidimų pobūdžio. Tokiu atveju esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai nebūtų aktualūs apeliaciniam procesui t.y. teismo veiksmai nesiskirtų tiek skundžiant esminius pažeidimus tiek visus kitus. Apeliaciniam teismui būtų privalu visas skundžiamas bylas nagrinėti iš esmės, tokiu būdu apeliaciniam teismui būtų užkirsta galimybė piktnaudžiauti teise grąžinti bylą pirmos instancijos teismui.

Tai tėra prielaida, kuri taip ir liko neįgyvendinta. Pirmiausia apeliacinės instancijos teismas dėl menkiausio skundžiamo pažeidimo fiziškai nepajėgtų išnagrinėti visų bylų iš esmės. Nustačius proceso dalyvių teisių suvaržymus, byla negali būti toliau nagrinėjama, nes kartą suvaržytos asmens teisės tęsiant bylos nagrinėjimą būtų suvaržomos dar labiau. Todėl apeliacinis teismas pasilieka teisę gražinti bylą pirmos instancijos teismui, kad šis ištaisytų klaidas, atstatytų pažeistų teisių pusiausvyrą.

Grįžkime prie klausimų: „ar apeliacinis skundas gali būti paduotas dėl esminių pažeidimų? Ar apeliacinis teismas gali konstatuoti esminių pažeidimų buvimą, o gal tai palikta išimtinai Aukščiausiojo Teismo prerogatyvai?“

---

[34] Уголовно – процессуальный кодекс Российской Федерации (Rusijos PBK) http://www.garweb.ru/project/law/doc/12025178/12025178-055.htm#11545.
[35] Strafprozessordnung (Vokietijos BPK) // http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf
[36] Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59). 64p.

Remiantis BPK 312 str. 1 dalimi kurioje sakoma „*Apeliacinius skundus dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio bet kokiais pagrindais ir motyvais turi teisę paduoti prokuroras, privatus kaltintojas, nuteistasis, jo gynėjas ir atstovas pagal įstatymą, nukentėjusysis ir jo atstovas“*, taip pat BPK 318 str. 1 dalimi „*Apskųsti teismo ar teisėjo nutartį gali ir kiti asmenys, jeigu nutartis susijusi su jų teisėmis*“ galime daryti išvadas, jog apeliaciniai skundai dėl nuosprendžių ir nutarčių gali būti paduodami bet kokiais pagrindais ir motyvais, taip pat skundai susiję su proceso dalyvių teisėmis. Kadangi tarp visų apeliacinių skundų pagrindų ir motyvų patenka ir esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, todėl negalime teigti, kad esminiai pažeidimai, kaip apeliacijos pagrindas pasidarė neaktualūs.

Pabrėžtina ir tai, jog BPK 320 str. 3 dalis įpareigoja apeliacinį teismą esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų klausimą spręsti kiekvienoje byloje, net ir tais atvejais, kai teismui pateiktuose apeliaciniuose skunduose apie tai nėra užsimenama. Šis straipsnis gana abstrakčiai kalba apie esminius baudžiamojo proceso pažeidimus, nepateikiama jokia sąvoka, ar apibūdinimo kas tai yra esminiai BPK pažeidimai. Nėra jokios nuorodos į BPK straipsnį, kuriame būtų pateikiama tokių pažeidimų samprata, juo labiau, kad tai pirmasis BPK sutinkamas straipsnis, kuriame apskritai minimi esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai. Tokiu būdu pastebime įstatymo rengėjų ir leidėjo nenuoseklumą, ko turėtų būti vengiama.

Esminių baudžiamojo proceso pažeidimų samprata svarbi apeliaciniam teismui, kaip nuosprendžio panaikinimo ir naujo nuosprendžio priėmimo pagrindas (BPK 329 str. 4 d.). Ši nuostata taip pat reikalauja apeliacinį procesą reglamentuojančiose normose įtvirtinti ne tik esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sampratą, bet ir bendraisiais požymiais apibrėžti, kokius pažeidimus galima ištaisyti apeliacinės instancijos teismo posėdyje.

Atsižvelgiant į tai kas buvo aukščiau aptarta, darytina išvada, jog esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai baudžiamajame procese yra ne tik kasacijos, bet ir apeliacijos pagrindas. Būtent apeliacija yra pirmoji, pirmosios instancijos teismo sprendimų kontrolės forma, todėl esminių pažeidimų samprata turėtų būti išdėstyta apeliacinį procesą reglamentuojančioje BPK dalyje, ar bent jau turėtų būti nuoroda į straipsnį kuriame pateikiama esminių baudžiamojo proceso pažeidimų samprata (t.y. į BPK 369 str. 3 d.). Siūlome: BPK 320 str. 3 dalyje po žodžių „*jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, nustato esminių šio Kodekso pažeidimų*“ papildyti žodžiais „*numatytų šio kodekso BPK 369 str. 3 dalyje*“ ir šią dalį išdėstyti taip:

„*Teismas patikrina bylą tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus, ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti. Jeigu teismas,*

nagrinėdamas bylą, nustato esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, numatytų BPK 369 str. 3 dalyje, jis, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems."

Taip pat siūlome BPK apeliacinį procesą reglamentuojančią dalį papildyti straipsniu kuris įneštų aiškumo kokius pažeidimus galima ištaisyti apeliacinės instancijos teismo posėdyje. Manytume, jog tam labiausiai tinkama vieta – BPK papildymas 229^1 straipsniu, kuris eitų iš karto po straipsnio, reglamentuojančio teismo nuosprendžio panaikinimo ir naujo nuosprendžio priėmimo pagrindus. Šis straipsnis galėtų būti formuluojamas taip:

229^1 Nuosprendžio panaikinimas pažeidus arba neteisingai pritaikius procesinės teisės normas.

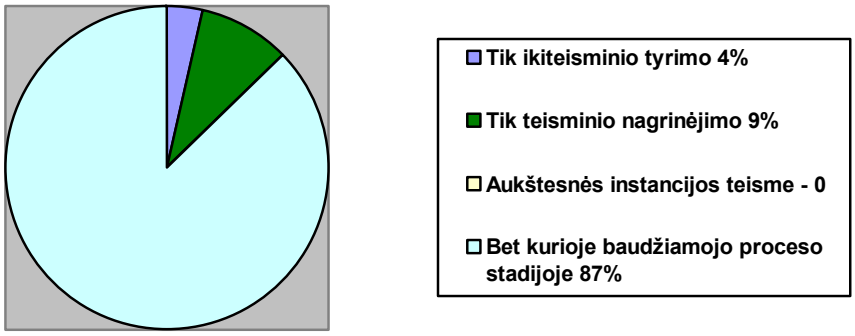
Baudžiamojo proceso įstatymo normų pažeidimas, arba netinkamas jų pritaikymas, yra pagrindas nuosprendžiui panaikinti tik tada, jeigu dėl šio pažeidimo galėjo būti neteisingai išspręsta byla. Šiuo atveju byla gali būti grąžinta iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui tik tuomet, kai šių pažeidimų negali ištaisyti apeliacinės instancijos teismas, arba šis teismas negali atstatyti pažeistų proceso dalyvių teisių, o tolesnis bylos nagrinėjimas sąlygotų dar didesnį jau pažeistų asmens teisių suvaržymą.

Kalbant apie esminių pažeidimų vietos nustatymą, kitų baudžiamojo proceso institutų sistemoje reiktų aptarti dar vieną klausimą**.** BPK 369 str. 3 d. pateiktoje esminių pažeidimų sąvokoje kalbama apie „kaltinamojo teisės" neminint daugiau jokių kitų proceso dalyvių. Pabandysime panagrinėti ką reiškia proceso dalyvis – kaltinamasis, esminių pažeidimų vietos nustatymo kontekste: „kaltinamasis yra nagrinėjimo teisme dalyvis. Kaltinamuoju laikomas asmuo, dėl kurio šio BPK nustatyta tvarka yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas arba prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla privataus kaltinimo ar pagreitinto proceso tvarka. Kaltinamasis,dėl kurio yra priimtas apkaltinamasis nuosprendis, tampa nuteistuoju, o kaltinamasis, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, tampa išteisintuoju."[37] Kaltinamasis yra proceso dalyvis kuris iš įtariamojo virsta – kaltinamuoju, o iš jo - nuteistuoju ar išteisintuoju. Tai dar vienas požymis rodantis esminių pažeidimų vietą baudžiamajame procese. Remiantis šiuo aiškinimu esminiai pažeidimai gali kilti tik teisminio nagrinėjimo metu.

[37] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341. 22 str.. 1,2,4 dalys.

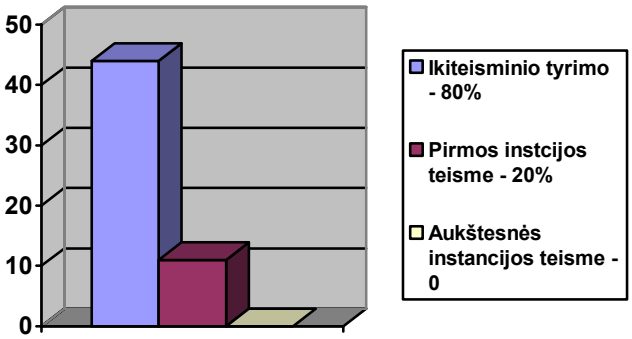
Įdomu, kad anketavimo respondentų nuomonė kardinaliai skiriasi nuo įstatymo aiškinimo. Siekiant nustatyti, kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali būti padaromi esminiai pažeidimai, teisėsaugos pareigūnų taip pat buvo klausiama *„Kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali būti padaromi esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai?“* (Žiūrėti priede Nr.1). Tyrimo metu gauti ir apibendrinti rezultatai yra tokie:

Kurioje proceso stadijoje gali būti padaromi esminiai pažeidimai?

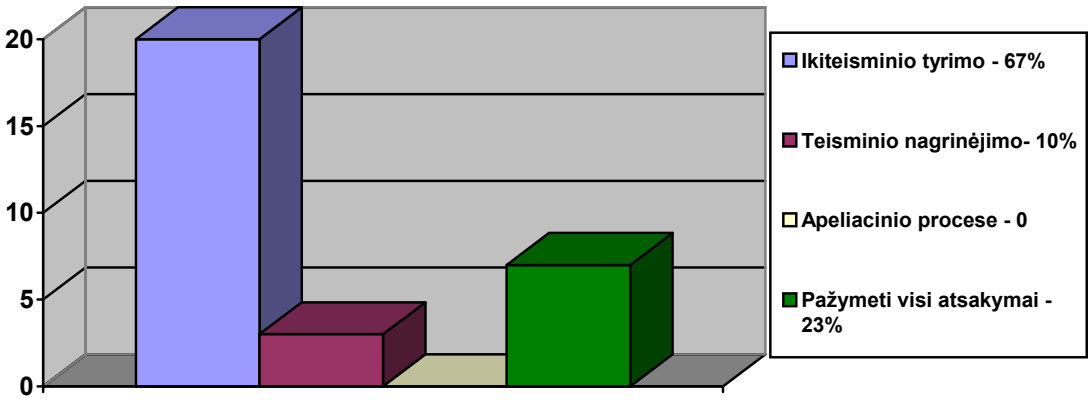
Net 87 % respondentų atsakė, jog šie pažeidimai gali kilti bet kurioje proceso stadijoje. Šie duomenys pabrėžia pasekmių svarba, o ne pažeidimo padarymo vietą ar laiką. Atliekant anketinę apklausą taip pat buvo siekiama nustatyti kurioje proceso stadijoje padaroma daugiausia esminių pažeidimų (žiūrėti priede Nr.1). Tyrimo metu gauti ir apibendrinti rezultatai yra tokie:

Esminių pažeidimų pasiskirstymas proceso stadijose:

Panašus klausimas buvo užduotas ir bausmę atliekantiems asmenims: *„Kurioje proceso stadijoje labiausiai pažeidžiami baudžiamojo proceso įstatymai?*“ (žiūrėti priede Nr. 2) Tyrimo metu buvo gauti ir apibendrinti rezultatai yra tokie:

Kurioje baudžiamojo proceso stadijoje labiausiai pažeidžiami įstatymai?

Tiek pareigūnai, tiek nuteistųjų asmenų nuomone daugiausia esminių pažeidimų yra padaroma pirmoje baudžiamojo proceso stadijoje. Negalime nesutikti su šiais rezultatais, tačiau reiktų įvertinti ir tai, kol byla pateks ant Apeliacinio ar Aukščiausiojo teismo stalo (kurie kompetentingi konstatuoti tokius pažeidimus) byla daug kartų dar bus patikrinta ir šie pažeidimai bus ištaisyti (prokuroro ar pirmos instancijos teismo). Tokiu būdu esminių pažeidimų, padarytų ikiteisminio tyrimo metu ženkliai sumažėtų.

Todėl negalime apsiriboti tik teisme padarytų pažeidimų analize, tolesniame tyrime stengsimės aptarti visose proceso stadijose daromus pažeidimus. Daugiausia dėmesio bus skiriama analizuojant pažeidimus, padarytus ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo stadijose.

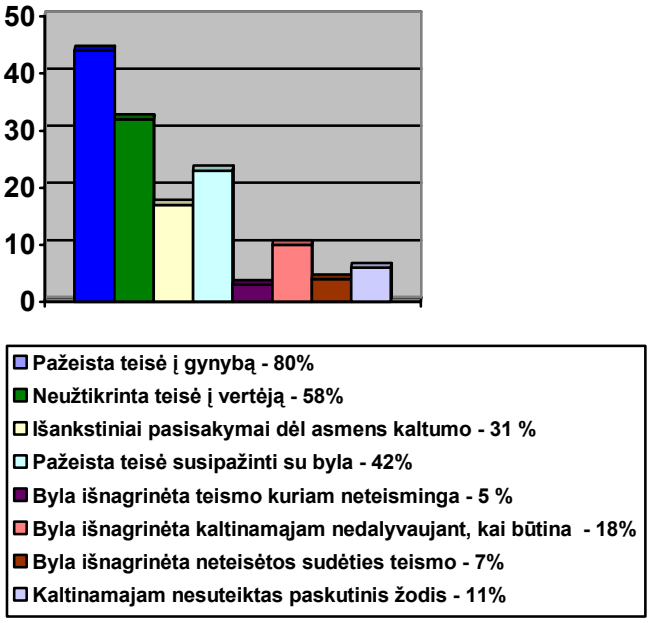
3. Kertinių baudžiamojo proceso principų nesilaikymas – esminių baudžiamojo proceso pažeidimų prielaida

Baudžiamojo proceso principai, tai idėjos, pamatinės nuostatos lemiančios ikiteisminio tyrimo bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarką, parodančios baudžiamojo proceso institutų esmę ir paskirtį. BPK yra įtvirtinti principai, kuriais privalu remtis, o nesant konkrečią taisyklę numatančios normos, turėtume pirmiausia vadovautis principais. Daugelį baudžiamojo proceso pažeidimų galima traktuoti kaip tam tikro principo pažeidimą. Kiekvienu konkrečiu atveju skiriasi principų apimtis. Netgi kai kurių institutų atžvilgiu tas pats principas gali būti aiškinamas savaip. Todėl šiame skyriuje vadovaujantis pagrindiniais baudžiamojo proceso principais bus nagrinėjami esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai bei teorinės jų prielaidos.

Atliktų apklausų analizė parodė, jog daugiausiai esminių procesinių pažeidimų padaroma nesilaikant baudžiamojo proceso principų. Apklausiant teisėsaugos pareigūnus, buvo teiraujamasi

kokius procesinius pažeidimus jie laiko esminiais (žiūrėti priedą Nr. 1). Į klausimą buvo pateikti 8 atsakymai, iš kurių 4 buvo apie bendrųjų proceso normų pažeidimus, ir 4 apie teisminio nagrinėjimo pažeidimus. Respondentų buvo paprašyta pažymėti tik 3 jų manymu svarbiausius bei nurodyti bent viena jiems žinomą procesinį pažeidimą, kuris galėtų būti traktuojamas, kaip esminis. Tyrimo metu gauti ir apibendrinti rezultatai yra tokie:

Pažeidimai kurie laikytini esminiais

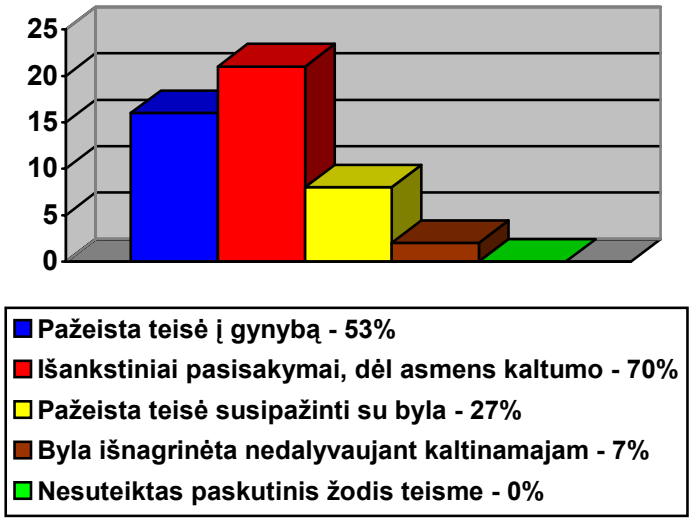

Kaip matome pareigūnai taip pat mano, jog daugiausia padaroma esminių procesinių pažeidimų būtent dėl pagrindinių, „principinių“ normų nesilaikymo. Tai yra: 1) dėl teisės į gynybą pažeidimo; 2) dėl teisės į vertėją pažeidimo, kuris išplaukia iš proceso kalbos principo, bei glaudžiai siejamas su teisės į gynybą bei rungimosi principais; 3) Pažeista teisė susipažinti su byla - taip pat neatsiejamas nuo teisės į gynybą ir rungimosi principų; 4) Išankstiniai pasisakymai dėl asmens kaltumo, kitais žodžiais tariant nekaltumo prezumpcijos pažeidimas. Šiomis normomis remiamės visose baudžiamojo proceso stadijose, gal būt dar ir todėl čia slypi daugiausia prielaidų esminiams pažeidimams padaryti. Įdomu ir tai, jog visi balsai pasiskirstė maždaug vienodai tarp įvairių tarnybų, skirtingą teisinio darbo stažą turinčių pareigūnų. Taip pat buvo bandoma išskirti ir paanalizuoti vienos grupės - teisėjų apklausų duomenis. Tačiau nepastebėta jokios tendencijos, jog jie būtų išskyrę pažeidimus teisme kaip esminius. Teisėjai daugiau balsų atidavė bendrųjų normų pažeidimams. Iš visų pateiktų anketų tik dviejose pareigūnai nurodė papildomus, jų manymu

esminius procesinius pažeidimus. Abu nurodyti esminiai pažeidimai buvo siejami su „neteisėtu, nepagrįstu asmens laisvės apribojimu.“

Apklausiant bausmę atliekančius asmenis buvo užduotas analogiškas klausimas. Jų buvo prašoma nurodyti esminius pažeidimus su kuriais jiems teko susidurti. Taip pat buvo pateikti penki galimų atsakymų variantai, bei paprašyta nurodyti kitus pažeidimus su kuriais jiems teko susidurti ir kuriuos jie laiko esminiais. Tyrimo metu gauti ir apibendrinti rezultatai yra tokie:

Pažeidimai su kuriais dažniausiai susiduriama:

Įdomu tai, jog atliekant šį tyrimą, nė vienas asmuo nepažymėjo visų pateiktų atsakymų variantų, tai parodo jog jie įsigilino pateikiamus klausimus bei atsakymus. Tik trys nuteistieji asmenys (arba 10% apklaustųjų) nurodė jog su tokiais pažeidimais neteko susidurti. Prie papildomai nurodytų pažeidimų buvo: pažeidimai, skiriant bausmes; teismo šališkumas; naudotas psichologinis ir fizinis smurtas (2-jose anketose); falsifikuojami įrodymai.

Remiantis apklausų duomenimis, toliau šioje darbo dalyje bus nagrinėjamos teorinės bei praktinės esminių procesinių pažeidimų prielaidos sietinos su kai kuriais baudžiamojo proceso principų pažeidimais.

3.1 Teisės į gynybą principo pažeidimai. Teisę į gynybą garantuoja LR Konstitucijos 31 str. 6 dalis - „asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmos apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą.“ Šio straipsnio 3 dalis, draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, tai taip pat labai svarbi teisės į gynybą įgyvendinimo garantija. Analogiškai šis

principas reglamentuotas BPK 10 straipsnyje, kuris skelbia: „Įtariamasis, kaltinamasis ir nuteistasis turi teisę j gynybą. Ši teisė jiems užtikrinama nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos“, tokiu būdu garantuoja vieną iš svarbiausių asmens, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn, teisių – teisė į gynybą. Šią teisę taip pat garantuoja Europos Žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnis bei kiti tarptautiniai dokumentai.

Dėl kai kurių teisės į gynybą aspektų yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris pažymi, jog BPK 10 straipsnio norma ne tik neprieštarauja Konstitucijai - ji derinasi su esminėmis baudžiamojo proceso įstatymo nuostatomis, yra pagrįsta užsienio valstybių teisine praktika bei mūsų šalies realaus teisinio gyvenimo logika. (Pastaba šis nutarimas priimtas remiantis senu 1996 m. BPK). Konstitucinis teismas taip pat pabrėžia, jog „įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo. Tačiau pasinaudodamas teise į gynybą jis gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareikštą kaltinimą. Kitais atvejais gynybos priemonės gali būti panaudojamos atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms atskleisti. Todėl gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamojo ar kaltinamojo interesus. (...) Teisės į gynybą turinį sudaro įtariamojo ir kaltinamojo teisių bei procesinių garantijų sistema, kuri duoda galimybę neigti arba ginčyti iškilusį įtarimą ar pateiktą kaltinimą.[38]

Principinės nuostatos „teisės į gynybą“ galiojimo ribos visos baudžiamojo proceso stadijos ir visi bylos tyrimo bei nagrinėjimo veiksmai, todėl čia galime kalbėti apie esminius pažeidimus padarytus jau ikiteisminio tyrimo metu.

Teisę į gynybą įtariamasis (kaltinamasis) realizuoja: 1) gindamasis pats; 2) gindamasis per gynėją. Konkrečią šių gynybos formų realizavimo tvarką detalizuoja daugelis kitų BPK normų, pavyzdžiui, teisių įtariamojo bei kaltinamojo teisės nurodytos BPK 21 ir 22 str., gynėjo dalyvavimas procese reglamentuotas 47-52 straipsniais. Nuteistasis, taip pat turi teisę į gynybą, BPK nustatyta tvarka turi teisę pateikti tiek apeliacinį, tiek kasacinį skundus ir apeliaciniame bei kasaciniame procesuose ginti savo pažeistus interesus. Nuteistasis taip pat gali ginti savo teises nuosprendžio vykdymo stadijoje, bei reikalauti atnaujinti baudžiamosios bylos nagrinėjimą.

Gintis nuo pareikšto įtarimo (kaltinimo) yra įtariamojo (kaltinamojo) teisė, bet ne pareiga. Įtariamasis (kaltinamasis) gali gintis aktyviai, tačiau jis gali ir nesiimti jokių aktyvių gynybos veiksmų. Tokia pozicija negali būti vertinama kaip sutikimas su įtarimu (kaltinimu) ar kaltės

[38] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-11-18 nutarimas „Dėl teisinių konsultacijų konfidencialumo” // Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789.

įrodymas. Čia svarbu nepažeisti jo teisės skųsti visus jo manymu pažeidimus. Nepriėmus tokių skundų jo pažeisti interesai, teisės būtų suvaržytos dvigubai.

Viena iš svarbiausių įtariamojo kaltinamojo arba teisiamojo konstitucinių teisių - įstatymo garantuota reali galimybė pakviesti advokatą, kuris privalo savo ginamajam suteikti profesionalią būtinąją teisinę pagalbą.[39] Teisė į gynėją turi būti užtikrinama realiai, ne vien tik pasiūlant formaliai. Tai yra įtariamajam ar kaltinamajam neturint lėšų pasisamdyti privatų gynėją, turi būti iškviečiamas valstybinis gynėjas.

Kaltinamojo teisę į gynybą, turi užtikrinti, ne tik teismas, bet ir prokuroras, bei tyrėjas. Teisėsaugos pareigūnai privalo išaiškinti kiekvienam įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam procesines teises ir sudaryti realias sąlygas bei galimybes tomis teisėmis naudotis. PVZ. Įtariamajam nepateikus susipažinti su visa bylos medžiaga būtų pažeista jo teisė į gynybą teisme, tokiu būdu būtų sudaroma kliūtis pasiruošti kontrargumentų, pasitarti su gynėju, tuo pačiu būtų suvaržytos jo teisės i jau mūsų minėtą rungimosi principą. Tokiu būdu pažeidžiami net du principai „teisės į gynybą“ ir „rungimosi principas“ tai beveik neabejotinai būtų rimtas pagrindas kalbėti apie esminius baudžiamojo proceso pažeidimus.

„Atsisakyti gynėjo galima tik paties teisiamojo iniciatyva ir kai yra reali galimybė gynėjui dalyvauti byloje. Realią galimybę pasinaudoti šia teise turėjo užtikrinti teismas. Tačiau teismas to neatliko ir padarė esminį baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimą“[40] Nors ši Aukščiausiojo Teismo apžvalga padaryta dar galiojant senam BPK, tačiau šia nuostata turime vadovautis ir šiandien. Taip pat Aukščiausiasis Teismas konsultacijoje yra pažymėjęs, jog „Atsisakyti gynėjo gali tik pats teisiamasis savo iniciatyva ir tik tuomet, kai gynėjas realiai dalyvauja byloje, kai yra ir jo orderis. Atsisakymas gynėjo nėra savanoriškas, jeigu teisiamasis tai padarė advokatui neatvykus dalyvauti byloje, ir tai vertinama kaip teisiamojo teisės į gynybą pažeidimas.[41] Tačiau teismui nėra privaloma priimti atsisakymą nuo gynėjo, pareikštą nepilnamečio arba asmens, kuris dėl fizinių ar psichinių trūkumų pats pasinaudoti savo teise į gynybą negali; taip pat asmens, nemokančio kalbos, kuria vyksta procesas. [42] Vadinasi tik po pokalbio su advokatu, kai gynėjas įtariamajam (kaltinamajam) išaiškins atsisakymo galimas pasekmes asmuo galės atsisakyti gynėjo paslaugų,

[39] Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje. Vilnius, 2002. 83 p.
[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalga, 1996-06-21, Nr. B4-5 Kai gynėjo dalyvavimas pagal įstatymą yra būtinas, teisiamojo atsisakymas gynėjo, neatvykus advokatui dalyvauti byloje // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26642 (prisijungimo laikas 2005-11-16 d. 18val.)
[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija, 1995-12-05, Nr. B3-8 // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26616 (prisijungimo laikas 2005-12-12 d. 22 val.)
[42] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija, 1995-05-18, Nr. B3-3 // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26307 (prisijungimo laikas 2005-12-12 23 val.)

žinoma jei gynėjas nėra privalomas. Vadovaujantis šitokia siūloma procedūra teismui neturėtų kilti abejonių dėl teisės į gynybą užtikrinimo.

Aukščiausiais Teismas yra pasisakęs dėl kitokio pobūdžio veiksmų, kuriais yra suvaržoma teisė į gynybą: „Teisėjų kolegija daro išvadą, kad nuteistosios teisė į gynybą buvo varžoma proceso metu pakankamai konkrečiai nesuformuluojant nei įtarimo, nei kaltinimo.“[43] Tai dar vienas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas padarytas dar ikiteisminio tyrimo metu. Aukščiausiasis Teismas gana retai konstatuoja šio principo pažeidimą, tačiau ikiteisminio tyrimo metu tai gana dažnai pasitaikantis, grubus žmogaus teisių pažeidimas, kuris vėliau gali turėti neigiamos įtakos teismų sprendimui.

Kaltinamieji dažnai skundžiasi, dėl teisės į gynybą pažeidimo, bylose, kuriose dalyvavo įslaptinti liudytojai ar nukentėjusieji. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymėjo: „Pats liudytojų (nukentėjusiųjų) įslaptinimo faktas nelaikytinas kokios nors konstitucinės normos pažeidimu, jei šių asmenų įslaptinimas buvo pagrįstas (…) teigti, kad liudytojų įslaptinimas gali pažeisti teisėjų ir teismų nepriklausomumo ir bešališkumo principą, nėra jokio pagrindo. (...) Liudytojų ir nukentėjusiųjų įslaptinimas nepažeidžia asmenų lygybės principo, todėl bet kokios abejonės dėl minėtų asmenų įslaptinimo reglamentavimo baudžiamajame procese atitikimo konstitucinei normai yra nepagrįstos. Įslaptinant asmenis yra siekiama sudaryti sąlygas baudžiamojoje teisenoje vykdyti teisingumą. (...) Tačiau, jei tik įmanoma, asmens, galinčio pateikti duomenų, įslaptinimas atsižvelgiant į nacionalinę teisę turėtų būti išskirtinė priemonė. Jeigu šios priemonės reikalauja pats liudytojas ir (arba) ji suteikiama kompetentingų institucijų, tai baudžiamasis procesas turi numatyti patikrinimo procedūrą, leidžiančią atkurti pusiausvyrą tarp baudžiamosios justicijos interesų ir teisės į gynybą.“[44] Nepaisant šio LR Konstitucinio teismo nutarimo, atitinkami BPK pakeitimai nebuvo padaryti. EŽTT 2002-04-28 priėmė sprendimą byloje Birutis ir kiti prieš Lietuva, kuriame vienbalsiai konstatavo Konvencijos 6 str. 1 d. bei 6 str. 3 d. d punkto pažeidimus. Tai yra asmuo buvo nuteistas remiantis įslaptintų liudytojų parodymais bei buvo suvaržyta kaltinamojo teisė užduoti klausimus įslaptintiems liudytojams. Strasbūro teisme yra aiškiai išvystyta praktika, kad bet kuriuo atveju turi būti sudaryta galimybė užduoti klausimus ir įslaptintam liudytojui, nes priešingu atveju bus pažeistos

[43] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, 2005-10-04, Nr. 2K-390, Fotinija Kulikovskaja pagal 290 str. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28737 (prisijungimo laikas 2005-11-16 d. 14 val)

[44] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 256 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikmenų Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423.

Konvencijos 6 str. 3 d. garantijos. LR BPK tuo metu tokių garantijų nenumatė, tai yra Lietuvos vidaus teisė nebuvo visiškai suderinta su Konvencijos reikalavimais nors tai turėjo būti atlikta dar ratifikuojant konvencija.[45] EŽTT jurisprudencijoje pripažįstama, kad tam tikrais atvejais įslaptinimas nepažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. „Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus 1997 m. Konstatavo, kad liudytojo įslaptinimas pateisinamas tada, kai būtina apsaugoti jų interesus, jei tai neatima iš kaltinamojo teisės į gynybą ir bylos nagrinėjimą apskritai. Įslaptintų liudytojų parodymai negali būti vieninteliai ar lemiami įrodymai, pagrindžiantys kaltinimą.“[46]

3.2 Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai. (Prezumpcija – iš lot. kalbos reiškia spėjimas, laikymas, suprantama kaip prielaida ar fakto pripažinimas patikimu tol kol nebus įrodyta priešingai) Šis principas buvo suformuluotas prieš daugelį amžių ir gyvuoja iki šiol. Nekaltumo prezumpcija yra įtvirtinta LR Konstitucijos 31 straipsnyje, žodžiais: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“[47] Taip pat šis principas įtvirtintas ir BPK 44 straipsnio 6 dalyje „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“ Nekaltumo prezumpcijos įtvirtinimas BPK labai svarbus įgyvendinant teisę į gynybą. Tokiu būdu, pasak profesoriaus A. Vaišvilos: „Nekaltumo prezumpcija išplečia teisės į gynybą prasmę ir ją supranta, kaip asmens teisę gintis nuo bet kokio kaltinimo, taip pat nuo teisėto. Šitaip preziumuojama, kad kiekvienas kaltinimo pareiškimas įtariamam asmeniui yra ir gali būti neteisėtas ir nepagrįstas.“[48]

Nekaltumo prezumpcija yra vienas iš visuotinai pripažįstamų teisės principų. Visgi yra autorių kurie skeptiškai žiūri į šio principo taikymą baudžiamajame procese. Kai kuriems mokslininkams atrodo nesuprantama, kaip gali vykti baudžiamasis procesas prieš asmenį, kuris yra laikomas nekaltu. Teisės profesorius iš JAV R.Flechteris nekaltumo prezumpcija vadina vakarų teisinės tradicijos kuriozu. Jo manymu, ši prezumpcija neturi jokios praktinės reikšmės, ja niekada nesivadovaujama kaip

[45] Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Birutis ir kiti prieš Lietuvą // http://www.infolex.lt/portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=6937 (prisijungimo laikas 2005-12-10, 14val.)
[46] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 įsakymas, Nr. I-47, Rekomendacijos dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo // http://www.lrgp.lt/?item=kitia (prisijungimo laikas 2005-11-16 d. 15 val.)
[47] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
[48] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. 131 p.

sprendimų priėmimo taisykle – nekaltumo prezumpcijai tenka tik retorinė funkcija.[49] Tuo tarpu kiti autoriai nors ir neeliminuoja šio principo tačiau ir nelinkę jo suabsoliutinti. Pasak V.Savickio kaltinamojo akto priėmimas neeliminuoja nekaltumo prezumpcijos. Jei kaltinamoji šalis nebūtų įsitikinusi kaltinamojo kaltumu ir jei niekas nekaltintų, tai nekaltumo prezumpcija taptų nereikalinga.[50] Vienas iš esminių šio principo prieštaravimų yra tas, kad baudžiamajame procese greta nekaltumo prezumpcijos egzistuoja ir jos antipodas – kaltumo prezumpcija. Jei tokios nebūtų, būtų neįmanomą prieš asmenį pradėti baudžiamąjį procesą ir taikyti jam procesines prievartos priemones. Baudžiamąjį persekiojimą vykdantis pareigūnas turi disponuoti tam tikrais duomenimis, kurie leidžia pareikšti asmeniui įtarimą.[51] Remiantis šiais požiūriais galime daryti išvada jog nekaltumo prezumpcija nėra ir negali būti suabsoliutinama baudžiamajame procese, tačiau ji būtina kaip asmens teisių garantas.

Šis principas nustoja galios, tik teismui įstatymo nustatyta tvarka įrodžius asmens kaltę ir įsiteisėjus nuosprendžiui. Nesibaigus teismo procesui daugelis aplinkybių dar nėra aiškios, ne visos yra ištirtos. Pradėjus kalbėti apie asmens kaltę dar nesibaigus teisminiam nagrinėjimui, išlieka didelė tikimybė nekaltai apkaltinti asmenį. Tačiau praktikoje dažnai kyla nekaltumo prezumpcijos įgyvendinimo problemų sprendžiant procesinių prievartos priemonių taikymo, visuomenės informavimo, baudžiamojo persekiojimo ir nekaltumo prezumpcijos santykio klausimus.

Visuomenės informavimo priemonės – šiandien pasaulyje vaidina vis didesnį vaidmenį. Spaudoje nuosprendis dažnai parašomas dar net neprasidėjus baudžiamajam procesui. Šališkas straipsnis formuoja visuomenės nuomonę, o ši perauga į netiesioginį spaudimą kaltinamajam. Padariniai gali būti dar didesni, jei tokie straipsniai paveiktų teisėjus, vertinant bylos aplinkybes ir priimant nuosprendį. Toks žmogaus teisių pažeidimas vėliau net ir išteisinamuoju nuosprendžiu būtų sunkia panaikinamas. EŽTK 6 str. 2 dalis įpareigoja tik pareigūnus nepažeisti asmens nekaltumo prezumpcijos, tuo tarpu žurnalistams paliekama spaudos laisvė, tikintis, kad jie gerbs ir laikysis šio principo. Manytume, jog nekaltumo prezumpcijos klausimas, turėtų būti įtvirtintas įstatymu aiškiomis etikos normomis, privalomomis ir žurnalistams. Konstitucijos visuotinį privalomumą ne kartą yra akcentavęs ir Konstitucinio Teismo pirmininkas: *„Visi turime paisyti ribų, kurias nubrėžia Konstitucija.“*[52]

---

[49]Stukenberg C. F. Die nominative Aussage der Unschuldsvermutung // Zeitschrift fur die gesamte Strafechtswissrenschaft. 1999, Nr. 2 (111), 422-428 p.
[50] Савицкий В. М. Презумция невиновности. Москва, 1997. 28-30 p.
[51] Jovaišas K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai //Teisės problemos, 2004. Nr.4(46). 85-86p.
[52] Konstitucija – aukščiausia teisė, kurioje nėra spragų. (Interviu su E. Kūriu) // Dienraštis „Respublika“ 2005-10-25. Nr. 248 (4700).

Siekiant nepažeisti nekaltumo prezumpcijos principo E.Palskys siūlo prisilaikyti tam tikrų sekmenų išplaukiančių iš nekaltumo prezumpcijos:[53]

1. Neįrodytas asmens kaltumas, prilygsta įrodytam asmens nekaltumui;
2. Įrodyti asmens kaltumą turi valstybės institucijos ir pareigūnai. Įrodinėjimo pareiga negali būti perkelta įtariamajam ar kaltinamajam. Asmuo neturi įrodinėti savo nekaltumo;
3. Visos abejonės dėl asmens kaltumo, jei jos nepašalinamos, aiškinamos asmens naudai;
4. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėjimais, prielaidomis, duomenimis nepagrįstais faktais. Asmens kaltumas turi būti visiškai įrodytas. Į išteisinamąjį nuosprendį negalima įrašyti formuluočių kurios leistu suabejoti išteisintojo nekaltumu.

Visi sutinkame, kad kaltinamoji šalis privalo įrodinėti kaltinamojo kaltę, o pastarajam negalima perkelti įrodinėjimo pareigos. Manytumėm šio reikalavimo taip pat negalima suabsoliutinti. Pavyzdžiui, privataus kaltinimo byloje dėl šmeižimo, procesas vyksta šalių iniciatyva, čia kaltinamasis tiesiog privalo gintis nuo pareikštų kaltinimų, antraip jis tik apsunkintų savo padėtį laikydamasis pasyvios pozicijos. Čia iškyla kolizija su rungimosi principu, kurio esmė - abi šalys baudžiamajame procese yra aktyvios, teikia įrodymus, dalyvauja juos tiriant, argumentuoja ir pan. Mūsų nuomone jei asmuo leidžia suabejoti jo veiksmų teisėtumu, tai jis turėtų pasistengti paneigti šį kaltinimą. Be to pasyviai besiginančio asmens teisės daug lengviau pažeidžiamos. Deja tokios šalies mes negalime priversti teikti duomenis, galime tik paraginti aktyviau gintis.

Dar viena problema – kardomojo kalinimo ir nekaltumo prezumpcijos santykio klausimas. Remiantis nekaltumo prezumpcija kategoriškai draudžiama iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo asmeniui taikyti kokias nors bausmes ar bausmei prilygstančias priemones. Tačiau nėra nė vienos modernios valstybės, kurioje tokia priemonė nebūtų taikoma. Nekaltumo prezumpcija įpareigoja ypač pamatuotai taikyti procesines prievartos priemones. Skiriant kardomąją priemonę, o ypač suėmimą galima tiktai tada kai tai yra tikrai būtina.[54] Tokią nuomonę ne kartą yra išreiškęs ir EŽTT. Pavyzdžiui byloje J.Jėčius prieš Lietuvą pažymi, jog: „besitęsiantis suėmimas konkrečioje byloje gali būti pateisintas tik esant aiškioms viešo intereso apraiškoms, kuris (interesas), įvertinus nekaltumo prezumpciją, nusveria teisę į laisvę.“[55]

[53] Palskys E. Baudžiamojo proceso principai naujojo Lietuvos Respublikos BPK projekte // Teisė,1993, Nr.26. 178-180p.
[54] Goda G. Nekaltumo prezumpcija: įvertinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai //Teisė, 2002. Nr.44. 46-47p.
[55] Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos Žmogaus Teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01-2001 01 01 (sud. Švedas G. Ir Miliūtė V.) Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001. 182 p.

Remiantis nekaltumo prezumpcijos principu, procesiniuose dokumentuose iki nuosprendžio įsigaliojimo, pareigūnai negali daryti jokių išvadų apie asmens kaltumą ar nekaltumą, ši teisė palikta, išimtinai, teismo prerogatyvai. Taip pat tokių formuluočių turi būti vengiama ir informuojant visuomenę apie tiriamus nusikaltimus. Šiuo klausimu savo nuomonę yra pareiškęs EŽTT, nagrinėdamas bylą H.Daktaras prieš Lietuvą. Prokurorui atmetus prašymą nutraukti bylą, buvo motyvuojama tuo, kad kaltinamojo kaltė „įrodyta“. Tai jau susiję „kaltumo“ prezumpcijos problema. EŽTT nekaltumo prezumpcijos pažeidimo nenustatė, tik pažymėjo, tai kaip nesėkmingą termino „įrodyta“ vartojimą ir pabrėžė, kad „prokuroras kalbėjo ne apie klausimą, ar įrodymai nustato pareiškėjo kaltę, ką aiškiai sprendžia ne prokuroras, bet apie klausimą, ar bylos medžiagoje pakako pareiškėjo kaltės įrodymų, kad byla būtų perduota teismui“[56] Nors šiuo atveju pažeidimas nebuvo nustatytas, visti būtina atkreipti dėmesį į šį EŽTT sprendimą, kuriame raginami pareigūnai atsargiau vartoti tokius terminus.

Aukščiausiojo Teismo nuomonė šiuo klausimu panaši: „Lietuvos Respublikos Konstitucija (31 str. 2 d.) kiekvienam asmeniui kaltinamam nusikaltimo padarymu garantuoja, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinės nepriklausomas ir bešališkas teismas. Šis principas atitinka ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 6 str. 1 p. Nuostatai. Toks svarbiausias baudžiamojo proceso principas yra įteisintas Lietuvos BPK 18 str. Tai reiškia, kad tyrėjas, prokuroras ir teisėjas neturi turėti išankstinės vienašališkos nuomonės dėl bylos aplinkybių, asmens kaltumo bei kaltinamojo asmenybės. Nešališkumas apibrėžiamas, kaip išankstinės nuomonės neturėjimas.[57]

Toje pačioje byloje Aukščiausiasis Teismas sprendė klausimą dėl teisėjo išankstinio pasisakymo byloje. Teisėjas teisminio nagrinėjimo metu, viešai pasisakė, jog „asmens veiksmuose yra nusikaltimo sudėtis“ To pakako Aukščiausiajam Teismui suabejoti teisėjo nešališkumu, priimant nuosprendį šioje byloje. „Tokiu būdu teisėjo nešališkumas tampa abejotinu, todėl jis privalėjo nusišalinti, tačiau to nepadarė ir tuo pažeidė baudžiamojo proceso įstatymą. Toks baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas yra esminis, nes suvaržė asmens teisę į bylos išnagrinėjimą nešališko teismo, o tai yra pagrindas panaikinti pirmos instancijos teismo nuosprendį bei apeliacinės instancijos teismo nutartį“. Iš minėtos nutarties matome, jog Aukščiausiasis Teismas gana kategoriškas šiuo klausymu. Menkiausias teisėjo išankstinis pasisakymas, dėl nusikaltimo sudėties

[56] Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos Žmogaus Teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01 – 2001 01 01 (sud. G.Švedas ir V.Miliutė). Vilnius, 2001. 200-201 p.
[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002-01-08, Nr. 2K-35, G.Čikota pagal BK 310 str. 1 d. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=19611 (prisijungimo laikas 2005-10-26d. 22 val.)

buvimo yra laikoma nekaltumo prezumpcijos pažeidimu, kas pripažįstama esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu.

Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai vertinami kaip esminiai pažeidimai ir tose bylose kuriose teismas apkaltinamajame nuosprendyje rėmėsi prielaidomis, tokiu būdu sukėlė abejonių asmens kaltumo pagrįstumu. Šia nuomone yra išsakęs Aukščiausiasis Teismas, senato nutarime „Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes.“[58]

Nekaltumo prezumpcija yra viena iš svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų. Tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamajame procese principas, svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija. Šio principo pažeidimas dažnai pripažįstamas esminiu, turėjusiu įtakos teismo sprendimui, todėl ypač svarbu kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos, pareigūnai, politikai bei žiniasklaidos atstovai. Spendžiant šį klausimą siūlome: įtvirtinti įstatymu – aiškiomis etikos normomis, nekaltumo prezumpcijos laikymąsi, kurios taip pat būtų privalomos politikams, bei žurnalistams. Tokiu būdu sumažėtų žmogaus teisių pažeidimų, bei išvengiama šalutinio poveikio teismų sprendimams.

3.3 Rungimosi principo pažeidimai. Reformuojant Lietuvos baudžiamąjį procesą 1995 metais LR BPK buvo papildytas nuostata, kad bylos nagrinėjamos laikantis rungimosi principo[59] (265 str.). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, tirdamas kai kurių šio kodekso nuostatų atitiktį Konstitucijai, konstatavo, kad teisminis teisių ir laisvių gynimas turi tik jam būdingus visuotinai pripažintus demokratinius principus, o tarp jų yra ir rungimosi principas.[60] LR Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad svarbi asmens teisės į gynybą garantija yra teisminio nagrinėjimo dalyvių teisių lygybė ir rungimosi principo laikymasis.[61] Įstatymais turi būti užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti juos tiriant, pareikšti prašymus, ginčyti kitos šalies

---

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr.40. 2003 m. birželio 20 d. Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26403 (prisijungimo laikas 2005-12-06 d. 14 val.)

[59] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 95-1862.

[60] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997-10-01 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 str. 5 dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 91-2289.

[61] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-02-05 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 str. 4 ir 5 dalių, 256 str. 4 dalies, 260 str. 4 dalies, 280 str. 1,2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402.

argumentus, reikšti savo nuomonę visais klausimais turinčiais reikšmės bylai. Byla turi vykti laikantis rungimosi principo.[62]

Dabartiniame BPK šis principas įtvirtintas 7 straipsnyje, kurio pirma dalis deklaruoja rungimosi principo taikymą teismo proceso metu „Bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo“, o antra dalis atskleidžia šio principo turinį. Principas reiškia, jog byla turi būti sprendžiama ginčo keliu. Skirtingus interesus byloje turintys proceso dalyviai (šalys) turi teisę siūlyti teismui bylos sprendimą ir kritikuoti priešingos šalies teikiamus siūlymus. Šalims teismo procese turi būti sudaromos vienodos galimybės teikti įrodymus, išsakyti argumentus, ginčyti priešingos šalies įrodymus bei argumentus, pasisakyti visais svarstomais klausimais ir pan..

Nereiktų pamiršti, jog ikiteisminiame tyrime taip pat yra vietos šio principo pasireiškimui. Iki šiol daugiausia kalbėjome apie esminius pažeidimus padarytus nagrinėjant bylą teisme, tačiau tokio pačio pobūdžio pažeidimai, galintys paveikti teismo sprendimą, gali būti padaromi ir ikiteisminio tyrimo stadijoje. PVZ. Skiriant kardomąją priemonę suėmimą, (BPK 123 straipsnio nustatyta tvarka) turi būti rengiamas teismo posėdis, teisėjas privalo apklausti pristatytą asmenį dėl suėmimo pagrįstumo. Čia rungimosi principas gali būti pažeistas, jei asmuo neturėjo laiko pasiruošti gynybai, nes jam buvo per vėlai pranešta arba gynėjas buvo tik ką paskirtas ir dar nesusipažinęs su byla, tokiu būdu negalėjo deramai gintis. Vertinant tai, ar šis rungimosi principo pažeidimas gali būti pripažįstamas esminiu, turėjusiu įtakos teismo sprendimui, reiktų nepamiršti ir tai, kad suėmimas skiriamas tik tuomet, kai yra pakankamai duomenų leidžiančių manyti, jog įtariamasis padarė nusikalstamą veiką. Šiuo aspektu teisėjo dalyvavimas ikiteisminiame tyrime kelia tam tikrą grėsmę rungimosi procesui. Visų pirma, pavyzdžiui, teisėjas, sankcionavęs suėmimą, savo veiksmais pripažįsta, jog pakanka duomenų kalbėti (daryti prielaidą) apie įtariamojo kaltumą. Nors ikiteisminio tyrimo teisėjų išvados dar nieko nereiškia, vis dėlto jos siejamos su kaltumo klausimu. Šiuo atveju situacija paradoksali – to paties teismo vienas teisėjas „kaltina", o kitas - „išteisina", vienas teisėjas sankcionuoja suėmimą, kartu lyg patvirtindamas, jog remiantis surinkta informacija, galima kalbėti apie asmens kaltumą (informacijos yra pakankamai), o kitas teisėjas išteisindamas verčia suabejoti savo kolega, jo profesionalumu.[63] Lietuvos BPK ši problema išspręsta iš dalies: Lietuvos Respublikos BPK 38 straipsnio 2 dalis nurodo, jog teisėjas, dalyvavęs ikiteisminiame tyrime, negali nagrinėti tos pačios bylos iš esmės, bet tai nereiškia, kad jis negali nagrinėti kitos bylos iš esmės.[64] Išeitis labai paprasta, tačiau brangi valstybės iždui - turi egzistuoti dvi nepriklausomos teisminės struktūros: viena vykdo tyrimo kontrolę,

[62] Girdauskas M. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai // Teisė, Nr.53. 2004. 102-103 p.
[63] Смирнов А. В. Модели уголовного процеса. Санкт-Петербург: Наука, Алфа, 2000. 50-53 p.

kita nagrinėja bylą iš esmės.[65] Kitas mūsų siūlytinas būdas: Ikiteisminio tyrimo teisėją atriboti nuo teisminio nagrinėjimo, bent jau nuo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo. Jis spręstų šalių ginčus, vertintų surinktus duomenis, remdamasis teismine perspektyva, likdamas kaip nešališkas ir nepriklausomas arbitras. Tokiu būdu nekiltų trintis tarp to paties teismo teisėjų. Taip pat, siekiant išvengti esminių pažeidimų, reiktų užtikrinti kiek lankstesnę ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų apskundimo tvarką.

Kalbant apie rungimosi principo realizavimą reiktų įvertinti tai, jog baudžiamojo proceso šalys nėra lygios. „Atsidūręs „Temidės glėbyje" asmuo, net ir naudodamasis gynėjo paslaugomis, yra silpnesnis nei jo „priešininkas" - prokuroras, už kurio nugaros „stovi" valstybė, turinti techninę, finansinę, mokslinę galią.“[66] Todėl rungimosi principas negali būti pernelyg suabsoliutinamas. LR BPK įpareigoja teismą neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateikiamais duomenimis, bet ir pačiam siekti nustatyti byloje tiesą. Tai matyti iš BPK 270 straipsnio 3 dalies nuostatos, kur teigiama, kad teismas turi teisę savo iniciatyva nutarti iškviesti naujus liudytojus, ekspertus, specialistus, taip pat išreikalauti kitus įrodymus. Pagal BPK 287 straipsnio 1 dalį teismui leidžiame atlikti, esant reikalui, bet kokius proceso veiksmus, kuriais ikiteisminio tyrimo metu renkami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei nagrinėti. Tuo užtikrinamas BPK 1 straipsnio išsamus nusikalstamų veikų atskleidimo reikalavimas. Apeliacinės instancijos teismas taip pat gali tiek savo iniciatyva, tiek proceso dalyviams prašant tirti aplinkybes, kurios nebuvo tirtos ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu BPK 320 str. 3 dalis). Neužtikrinus proceso dalyvių teisės į rungimosi principą, taip pat neišsamus bylos aplinkybių, bei apeliacinio skundo argumentų išnagrinėjimas sukliudęs apeliacinės instancijos teismui priimti teisingą nuosprendį ar nutartį būtų laikomas esminių baudžiamojo proceso pažeidimu.

Kai kurie mokslininkai išskiria rungimosi proceso požymius: nepriklausomas teismas, šalių lygiateisiškumas. Jų nuomone, procese nesiekiama formalios lygybės, suteikiant pasyvias garantijas, bet šalims suteikiamos realios galimybės aktyviai ginti savo interesus. Šiuo atveju kalbama ne bendrai apie šalių lygiateisiškumą, o apie funkcinę lygybę. Pagrindinis rungimosi principo akcentas - jo visuomeniškumas, proceso dalyviams realių galimybių suteikimas, subjektyvios individo laisvės propagavimas.[67]

Tam tikrais atvejais, įgyvendinant rungimosi principą, gynybos susipažinimas su kaltinimo informacija yra būtinas, pavyzdžiui, kai sprendžiamas suėmimo pratęsimo klausimas. Šiuo klausimu

---

[64] Gušauskienė M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas // Jurisprudencija, 2004, t. 57 (49). 121-122p.
[65] Gušauskienė M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas // Jurisprudencija, 2004, t. 57(49). 121-122 p.
[66] Ten pat.
[67] Ten pat.

aiškiai pasisakė EŽTT byloje *Lami prieš Belgiją*: „Teismas konstatuoja, kad (...) ieškovo advokatas negalėjo, remdamasis įstatymo teismine interpretacija, susipažinti su jokia bylos medžiaga, todėl negalėjo argumentuotai paneigti sprendimų ar samprotavimų, kuriuos prokuratūra grindė, remdamasi kai kuriais dokumentais. Beje, kaltinamajam toks susipažinimas buvo būtinas proceso sprendžiamojoje stadijoje, kai teismai turėjo nuspręsti, pratęsti ar nutraukti įkalinimą. (...) Procedūra neužtikrino priemonių lygybės, todėl realiai nebuvo rungtyniška"[68] Iš esmės tokią pat rungimosi sampratą išsakė EŽTT, dėl Rainio ir Gasparavičiaus pareiškimų prieš Lietuvą priimtinumo. Teismas pažymėjo, kad teisė į teisingą teismą apima teisę į rungtyninį procesą, kuris reiškia kiekvienos šalies galimybę žinoti bei komentuoti kitos šalies pateiktus paaiškinimus ir įrodymus, siekiant daryti įtaką teismo sprendimui.[69] Taigi Lietuvos baudžiamajame procese taip pat būtina suteikti gynybai daugiau teisių, praplėsti teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga.

Apibendrinant išdėstytą, galima teigti, kad rungimosi principas – tai svarbus žmogaus teisių gynimo garantas, kuris įgyvendinamas teisminio nagrinėjimo metu. Tačiau ikiteisminiame tyrime taip pat yra vietos šio principo pasireiškimui. Teisminės valdžios dalyvavimas ikiteisminiame tyrime – rungimosi garantas, tačiau tam tikrais atvejais teisėjo dalyvavimas ikiteisminiame tyrime kelia grėsmę rungtyniškumui, todėl teisėjai ikiteisminiame tyrime turėtų būti griežčiau atriboti nuo teisminio nagrinėjimo veiklos. Kalbant apie rungimosi procesą reiktų įvertinti ir tai, jog baudžiamojo proceso šalys nėra lygios, todėl rungimosi principas negali būti pernelyg suabsoliutinamas. LR BPK užtikrinama pusiausvyra tarp šalių įpareigojant teismą neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateikiamais duomenimis, bet ir pačiam teismui siekti nustatyti tiesą byloje. Svarbu, kad užtikrindamas pusiausvyra ar vykdydamas tyrimo teisėtumo kontrolę pats teisėjas netaptų tyrėju ar jų įrankiu, neperimtų prokuratūros funkcijų. Jis turi likti nešališku arbitru.

3.4 Proceso kalbos principo pažeidimai. Šis principas įtvirtintas BPK 8 straipsnyje, kurio pirmoji dalis numato jog „Lietuvos Respublikoje baudžiamasis procesas vyksta valstybine kalba“, o 2 ir 3 dalyje minėtame straipsnyje detalizuojamas proceso vykdymo valstybine (lietuvių) kalba principas, įtvirtintas Konstitucijos 117 str. 2 dalyje. Reikalavimas, kad teismo procesas turi vykti lietuvių kalba taip pat numatytas Teismų įstatymo[70] 8 str. Valstybinės kalbos principas įpareigoja visus procesinius veiksmus atlikti bei veiksmų rezultatus fiksuoti valstybine – lietuvių kalba. Šia

[68] Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. 146-148 p.
[69] European Court of Human Rights // http://66.102.9.104/search?q=cache:qu-lo1uyybkJ:www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2005/226.html+rainys+ir+gasparavi%C4%8Dius&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-12-09 d. 16 val.)

kalba turi būti atliekamos apklausos ir kiti veiksmai, taip pat surašomi visi protokolai, nutarimai, nutartys ir nuosprendžiai. Laikantis proceso kalbos principo, užtikrinama visų piliečių lygybė prieš įstatymą ir teismą, procesas tampa prieinamas ir suprantamas teismo posėdžių salėje esantiems piliečiams.[71]

Tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas procesinius veiksmus tenka atlikti su asmenimis, visai nemokančiais lietuvių kalbos ar ją mokančiais ne taip gerai, kad jie galėtų pakankamai suvokti lietuvių kalba atliekamų veiksmų prasmę. Valstybinės kalbos principas nėra pažeidžiamas, jei tokiems asmenims procese leidžiama kalbėti ir pa teikti prašymus, skundus ir pan. Ne lietuvių kalba. Tokiu atveju tiriant ir nagrinėjant bylas būtinai turi dalyvauti vertėjas. Tas pats pasakyta ir Konstitucijos 117 str. 3 dalyje: „Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisminiuose veiksmuose per vertėją.“ Vertėjas visa, ką valstybinės kalbos nemokantys proceso dalyviai pasako, turi išversti į lietuvių kalbą. Raštu pateikti tokių proceso dalyvių prašymai, skundai ir pan. Taip pat turi būti išversti. Savo ruožtu kalbos nemokantiems proceso dalyviams taip pat turi būti išverčiama lietuvių kalba atliekamų veiksmų esmė.[72]

Lietuvių kalbos nemokančiam įtariamajam ar kaltinamajam būtina paskirti vertėją, nes priešingu atveju būtų pažeista šių asmenų teisė į gynybą, o toks pažeidimas laikytinas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu.

Jei prieš tai nagrinėtas rungimosi principas buvo taikomas daugiausia teisminio nagrinėjimo metu, tai proceso kalbos principo turi būti laikomasi, be išimčių visose baudžiamojo proceso stadijose. Pažeidus, ar kitaip nesilaikius šio principo, bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, bet kurio tyrimo veiksmo metu, butu rimta prielaida kalbėti apie esminį baudžiamojo proceso pažeidimą. Įtariamajam ar kaltinamajam vertėjas turi būti skiriamas nemokamai. EŽTK 6 str. 3 dalies e punktas numato: „nemokamai garantuoti vertėją yra valstybės pareiga.“

BPK 8 str. 3 d. numato, jog bylos dokumentai, kurie šio BPK nustatytais atvejais įteikiami įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, taip pat kitiems proceso dalyviams, turi būti išversti į jų gimtąją kalbą arba kitą kalbą, kurią jie moka. BPK 310 str. ir 324 str. konkretizuoja šį reikalavimą ir numato, jog nuteistajam ir išteisintajam, nemokantiems lietuvių kalbos, nuosprendžio ir apeliacinės instancijos teismo nutarties nuorašai privalo būti įteikiami išversti į kalbą, kurią jie moka.

---

[70] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 17-649.
[71] Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E., LR Baudžiamasis procesas. Vilnius: Mintis 1978. 61 p.
[72] Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. 65 p.

Nors iš pažiūros valstybinės kalbos principas atrodo gana aiškus ir suprantamas, tačiau jį taikant pasitaiko įvairių niuansų, gal būt daugiau susijusių su proceso dalyvių nesąžiningumu. Aukščiausiasis Teismas V.Kučerovo byloje konstatavo esminį baudžiamojo proceso pažeidimą susijusį su proceso kalbos principu: „V.Kučerovo bylos procesas pirmosios, bei apeliacinės instancijos teismuose vyko dalyvaujant vertėjui, todėl ir šių instancijų procesiniai dokumentai turėjo būti įteikti išversti į jo gimtąją kalbą. Byloje nėra minėtų dokumentų kopijų vertimų ar patvirtinimo, jog tų dokumentų vertimai buvo įteikti ar išsiųsti nuteistajam V.Kučerovui. Ši aplinkybė laikytina esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu, nes šio reikalavimo nevykdymu buvo pažeista V.Kučerovo teisė į gynybą.[73] Kategorišku pažeidimo įvertinimu, teismas dar kartą pabrėžia šio principo svarbą.

Proceso kalbos principo įgyvendinimas yra itin svarbus visose baudžiamojo proceso stadijose. Šio principo pažeidimas beveik visais atvejais būtų laikomas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu. Taikant šį principą daugiau dėmesio reiktų skirti ne vien praktiniam jo pritaikymui, bet ir formaliam įforminimui, procesinės formos laikymuisi. Ypač atkreiptinas dėmesys atliekant pirminius procesinius veiksmus su įtariamuoju nemokančiu lietuvių kalbos, kadangi tokio asmens kartą suvaržytos teisės vėliau būtų sunkiai atstatomos ir tokie pažeidimai neabejotinai būtų laikytini esminiais.

4. Baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo pripažinimo esminiu tvarka ir pasekmės.

Esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų klausimas spendžiamas, tik tada kai yra priimtas I-osios instancijos teismo nuosprendis (nutartis) ar apeliacinės instancijos teismo nuosprendis (nutartis). Aptikus pažeidimus, kurie atsirado iki nuosprendžio (nutarties) priėmimo, šiuos pažeidimus privalo pašalinti teisėjas (teismas), taip pat prokuroras, kuris kontroliuoja ikiteisminio stadijose atliekamus veiksmus. Nepašalinus pažeidimų bei dėl jų atsiradusių pasekmių ir priėmus nuosprendį, iškyla prielaida, jog yra padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. Klausimus dėl esminių pažeidimų buvimo sprendžia apeliacinės instancijos teismas (BPK 320 str. 3 d.), nagrinėdamas skundus dėl neįsiteisėjusių nuosprendžių ar nutarčių ir kasacinės instancijos teismas (BPK 369 str. 1 d.), nagrinėdamas skundus dėl įsiteisėjusių teismo nuosprendžių ar nutarčių.

[73] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004-11-02 Nr. 2k-592, V.Kučerovo byla // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27197 (Prisijungimo laikas 2005-10-30 d. 18val.)

Esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas yra vienas iš pagrindų nagrinėti bylą kasacine tvarka - Aukščiausiame Teisme (BPK 366 str., 369 str. 1d.). Teismas išnagrinėjęs bylą ir pripažinęs esminio pažeidimo buvimą priima nutartį pakeisti teismo nuosprendį ar nutartį arba panaikinti I-osios instancijos nuosprendį ar apeliacinės instancijos nuosprendį (nutartį) ir siunčia iš naujo nagrinėti į tos grandies teismą, kuriame buvo padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas (BPK 382 str.). Ši teismo sprendimas priklauso nuo to, ar esminis pažeidimas gali būti ištaisytas aukštesnės instancijos teisme.

Esminiai pažeidimai, kurie gali būti ištaisyti aukštesnės instancijos teisme - tai tokie baudžiamojo proceso pažeidimai, kuriuos ištaisydamas aukštesnės instancijos teismas atstatytų pažeistas ar suvaržytas asmens teises, bei teisėtus interesus.

I. Nagrinėjant skundus dėl įsiteisėjusių nuosprendžių ar nutarčių kasacinės instancijos teisme, nustačius esminius baudžiamojo proceso pažeidimus, kuriuos galima ištaisyti, teismas nutartimi gali (BPK 382 str.):

1) panaikinti nuosprendį bei paskesnes teismų nutartis ir bylą nutraukti;

2) panaikinti apeliacinės instancijos teismo nuosprendį ar nutartį ir palikti galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ar nutartį su pakeitimais ar be pakeitimų;

3) pakeisti teismo nuosprendį ar nutartį.

II. Nagrinėjant įsiteisėjusius nuosprendžius ar nutartis kasacinės instancijos teisme, nustačius esminius baudžiamojo proceso pažeidimus, kuriuos negalima ištaisyti, teismas nutartimi gali (382 str.):

1) panaikinti nuosprendį, jeigu jis nebuvo apskųstas apeliacine tvarka, ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teisme;

2) panaikinti apeliacinės instancijos teismo nuosprendį ar nutartį ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka;

III. Nagrinėjant neįsiteisėjusius nuosprendžius ar nutartis apeliacinės instancijos teisme, nustačius baudžiamojo proceso pažeidimus, tarp jų ir esminius, teismas nutartimi gali:

1) panaikinti pirmos instancijos nuosprendį ar nutartį ir priimti naują nuosprendis ar nutartį (BPK 329 str. 4 d.);

2) Panaikinti nuosprendi ar nutartį ir bylą nutraukti (BPK 327 str. 1 d.);

3) Pakeisti nuosprendį (BPK 326 str. 1 d. 3 p.);

4) Panaikinti nuosprendį ir bylą iš naujo perduoti nagrinėti teismui (BPK 326 str. 1 d. 4 p.);

5) Panaikinti nuosprendį ir perduoti bylą prokurorui, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo surašytas esmės BPK 219 str. Reikalavimų neatitinkantis kaltinamasis aktas, šio pažeidimo negalima ištaisyti teisme ir jis trukdo nagrinėti bylą.

Jei kasacinis skundas yra paduotas kitais pagrindais (t.y. ne dėl esminių baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų), tačiau nustatomas ir esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, teismas taip pat priima vieną iš aukščiau išvardintų nutarčių.

Kasacinės instancijos nutartis yra galutinis sprendimas baudžiamojoje byloje kai:[74]

- ✓ Kasacinis skundas atmetamas;
- ✓ Panaikinamas nuosprendis bei vėlesnės teismų nutartys ir byla nutraukiama;
- ✓ Panaikinamas apeliacinės instancijos teismo nuosprendis ar nutartis ir paliekamas galioti pirmos instancijos teismo nuosprendis ar nutartis su pakeitimais ar be pakeitimų;
- ✓ Teismo nuosprendis ar nutartis pakeičiami.

Teismas nustatęs ikiteisminio tyrimo metu padarytus pažeidimus sprendžia klausimą ar būtina gražinti bylą tyrimui papildyti, vadovaujantis BPK 287 str. 2 d. teismas neturi savo iniciatyva be prokuroro prašymo atlikti daug ar didelės apimties proceso veiksmų, jeigu jie turėjo būti atlikti ikiteisminio tyrimo metu. Tokiais atvejais turi būti prokuroro prašymas bylą perduoti ikiteisminiam tyrimui papildyti arba leisti prokurorui pateikti papildomus įrodymus atliekant proceso veiksmus.

Taigi, nustačius esminius baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimus, yra panaikinamas nuosprendis arba nutartis ir jei reikia, įstatymuose nustatytais atvejais, byla yra gražinama tyrimui papildyti. Panaikinus nuosprendį, byla yra nagrinėjama iš naujo I-osios instancijos teisme, o jei esminiai pažeidimai buvo padaryti būtent apeliacinės instancijos teisme – tai byla gražinama apeliacinės instancijos teismui. Jei priimant nuosprendį nebuvo pažeistas teisingumo principas, tai byla yra nagrinėjama iš naujo tame pačiame teisme, tik kitos sudėties. Jeigu kasacinės instancijos nutartyje yra padaryti kokie nors apskųsto nuosprendžio pakeitimai, nutartis siunčiama nuosprendį vykdančiai institucijai. Kasacinės instancijos teismo nutartys įsiteisėja nuo jų priėmimo momento ir bendra tvarka negali būti skundžiamos, todėl jos nedelsiant perduodamos vykdyti.

Panaikinant nuosprendį ar nutartį dėl esminių baudžiamojo proceso įstatymų pažeidimų, teismas privalo nurodyti ne tik šiuos, bet ir kitus įstatymo (teik baudžiamojo proceso, tiek ir kitų įstatymų) pažeidimus, kurie nustatyti bylos nagrinėjimo apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje

[74] Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. 561p.

metu.[75] Jeigu kasacinės instancijos teismas, panaikindamas ar pakeisdamas ar pakeisdamas teismo nuosprendį ar nutartį nustato, jog ikiteisminio tyrimo metu buvo padaryta įstatymo pažeidimų, nutarties nuorašą išsiunčia LR generalinei prokuratūrai (BPK 385 str.). Šios normos paskirtis – užtikrinti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai, atlikdami tyrimą, nekartotų įstatymų pažeidimų, konstatuotų kasacinės instancijos teismo nutartyje. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo[76] 20 straipsnio 2 dalies 1 punktas suteikia teisę prokurorams nutarimu iškelti tyrimo pareigūnui drausmės bylą, o šio įstatymo 41 str. nustato tarnybinės nuobaudos skyrimo prokurorui atvejus ir tvarką, todėl kasacinės instancijos teismo pranešimas generalinei prokuratūrai gali būti vada spręsti klausimą, dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokurorų, padariusių įstatymo pažeidimus, patraukimo atsakomybėn.

Tarnybinė nuobauda, skiriama pareigūnui tik tuo atveju, kai jo veiksmuose yra kaltė kuri pasireiškia tyčiniais ar neatsargiais (aplaidžiais) veiksmais. Tačiau yra ir tokių atvejų, kai esminiai procesiniai pažeidimai padaromi be kaltės - dėl teisės spragų, dėl įstatymo nevienodo taikymo (ši problema jau buvo analizuojama šio darbo pirmoje dalyje). Tokiu atveju, svarbiausius teismų praktikos vienodinimo klausimus sprendžia Aukščiausiasis Teismas, kuris nagrinėja bylas tik teisės taikymo aspektu. Taikyti precedentą reiškia vadovautis taisykle, kurią sukūrė teismas aiškindamas analogišką teisės normą. Šitokiu būdu ginamas viešasis interesas, vienodinama teismų praktika, užtikrinamas teisės universalumas, jos taikymo nuoseklumas, teisinės raidos stabilumas bei užpildomos teisės spragos.[77] Aukščiausiojo Teismo pagrindinė paskirtis – per kasacinėse nutartyse suformuotus precedentus, taip pat kitomis įstatymų nustatytomis formomis užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką valstybėje. Aukščiausiasis Teismas, be jurisdikcinės funkcijos, atlieka ir bendrosios kompetencijos teismų vienodos praktikos aiškinant ir taikant teisę formavimo funkciją. Ši teismo veikla vykdoma keliomis formomis:[78]

*Aukščiausiojo Teismo biuletenyje (Teismų įstatymo[79] 27 str.) skelbiant kolegijų nutartis, dėl kurių paskelbimo pritarė dauguma atitinkamo skyriaus teisėjų. Į biuletenyje paskelbtose nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia teismai, valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus;

---

[75] LR Aukščiausio Teismo konsultacijos. 1996 m. gruodžio 6 d. // LR BPK normų taikymas teismų praktikoje 1991 - 2000 m. Sudarytojas – Lukošiūnas G. Vilnius 2000.
[76] Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
[77] Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999. 213 p.
[78] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo internetinis puslapis // http://www.lat.litlex.lt/teismas.htm (prisijungimo laikas 2005-12-11 d. 16 val).
[79] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 17-649.

*analizuojant teismų praktiką dėl įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo ir teikiant rekomendacinius išaiškinimus;

*konsultuojant teisėjus įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimais;

*Lietuvos Respublikai įstojus į Europos Sąjungą, įsigaliojo atitinkama Teismų įstatymo pataisa, kuria nustatyta dar viena labai svarbi Aukščiausiojo Teismo funkcija: Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis Europos Sąjungos teisminių institucijų išaiškinimais, analizuoja ir apibendrina bendrosios kompetencijos teismų praktiką taikant Europos Sąjungos teisės normas ir teikia rekomendacijas dėl Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų ir Europos Sąjungos teisminių institucijų bendradarbiavimo užtikrinant vienodą Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimą ir taikymą Lietuvos Respublikoje.

Kai esminius pažeidimus konstatuoja Europos žmogaus teisių teismas - valstybė privalo įvykdyti teismo sprendimą per tris mėnesius nuo jo įsiteisėjimo dienos. Šio sprendimo įvykdymą prižiūri Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kuriam valstybė privalo pateikti ataskaitą apie priteistos žalos atlyginimą, bei atsiskaityti už kitus veiksmus užkertančius kelią žmogaus teisių ir laisvių analogiškų pažeidimų pasikartojimui.[80]

Be šių įvardintų esminių baudžiamojo proceso pažeidimų pasekmių yra dar ir šalutinės pasekmės, apie kurias buvo užsiminta dar įvade. Tai neigiamas požiūris i teisinę sistemą, žemas visuomenės pasitikėjimas teismais, neigiamas poveikis Lietuvos įvaizdžio formavimui. Valstybės įvaizdis lemia vidaus ir užsienio politiką, diplomantinius santykius, turistų srautus, užsienio investicijas ir daugybę kitų faktorių.

Minėti faktai pakankamai gerai iliustruoja esminių baudžiamojo proceso pažeidimų žalą teisinei sistemai bei konkrečiam asmeniui. Su tokias pažeidimais daugiausiai turi būti kovojama dviem aspektais: tobulinant teisinę sistemą ir ugdant pareigūnų teisinę sąmonę bei kvalifikaciją.

[80] Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos Žmogaus Teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01 – 2001 01 01 (sud. Švedas G. Ir Miliūtė V.) Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001 / Pratarmė.

IŠVADOS

1. Baudžiamojo proceso pažeidimas – baudžiamojo proceso teisei priešinga, kalta asmenų (fizinių ar juridinių) veika, kuria padaroma žala įstatymo saugomoms asmenų teisėms, teisėtiems interesams arba apskritai teisinei tvarkai. Jo sudėčiai būdingi teisės pažeidimo elementai: objektyvioji pusė, objektas, subjektyvioji pusė ir subjektas.

2. Baudžiamojo proceso kodekse ir doktrinoje išskiriama grupė pažeidimų, turinčių ypatingą reikšmę - esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai. Išnagrinėjus BPK 369 str. 3 d. pateiktą esminių baudžiamojo proceso pažeidimų sampratą, teismų praktiką bei doktriną, galima padaryti tokias išvadas:

2.1 Esminių proceso pažeidimų sąvoka, įtvirtinta BPK, apima tik LR BPK reikalavimų pažeidimus, tačiau Lietuvos baudžiamąjį procesą reglamentuoja ne tik BPK, bet ir kiti Lietuvos bei tarptautiniai teisės aktai.

2.2 Esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais laikytini tik tokie procesiniai pažeidimai, kurie turėjo įtakos teisingo nuosprendžio ar nutarties priėmimui. Ši esminių pažeidimų pasekmė yra vienintelis ryškus požymis, atskiriantis juos nuo kitų proceso pažeidimų.

2.3. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimais gali būti pripažinti ne tik kaltinamojo teisių, bet ir kitų proceso dalyvių teisių suvaržymai.

Remdamiesi šiomis išvadomis, siūlome BPK 369 str. 3 dalį išdėstyti taip:

„Esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais laikomi tokie pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo ar kitų proceso dalyvių teisės arba kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą, ir turėjo įtakos priimant teisingą nuosprendį ar nutartį“.

Atitinkamai turėtų būti pakeistos ir BPK 320 str. 3 d., 329 str. 4 p., 334 str., 369 str. 1 d. 2 p., 376 str. 2 d., 384 str. 8 d., kuriose minima „esminių šio kodekso pažeidimų“ sąvoka.

3. Esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas yra vienas iš pagrindų nagrinėti bylą tiek apeliacine, tiek kasacine tvarka. Tačiau esminių baudžiamojo proceso pažeidimų samprata įtvirtinta BPK dalyje, reglamentuojančioje kasacinį procesą. Tačiau būtent apeliacija yra pirmoji teismo sprendimų kontrolės forma, todėl esminių pažeidimų samprata turėtų būti išdėstyta apeliacinį procesą reglamentuojančioje BPK dalyje arba turi būti duodama nuoroda į 369 str.. Todėl siūlome BPK 320 str. 3 dalį išdėstyti taip:

„Teismas patikrina bylą tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus, ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti. Jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, nustato esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, numatytų BPK 369 str. 3 dalyje, jis, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems."

Taip pat siūlome BPK papildyti straipsniu, reglamentuojančiu, kokius pažeidimus galima ištaisyti apeliacinės instancijos teismo posėdyje:

229^1 Sprendimo panaikinimas pažeidus arba neteisingai pritaikius baudžiamojo proceso įstatymų normas.

Baudžiamojo proceso įstatymų normų pažeidimas, arba netinkamas jų pritaikymas, yra pagrindas sprendimui panaikinti tik tada, jeigu dėl šio pažeidimo galėjo būti neteisingai išspręsta byla. Šiuo atveju byla gali būti grąžinta iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui tik tuomet, kai šių pažeidimų negali ištaisyti apeliacinės instancijos teismas, arba šis teismas negali atstatyti pažeistų proceso dalyvių teisių, o tolesnis bylos nagrinėjimas sąlygotų dar didesnį jau pažeistų asmens teisių suvaržymą.

4. Teismų praktikos bei anketinės apklausos tyrimai parodė, jog esminiai pažeidimai dažniau padaromi nesilaikant baudžiamojo proceso principų, nei konkrečių teisės normų.

4.1 Teisės į gynybą principo pažeidimai dažniausiai konstatuojami, kai nekonkrečiai formuluojami įtarimai (kaltinimai); kai neužtikrinama tinkama gynėjo atsisakymo procedūra. Nors kaltinamieji dažnai skundžiasi dėl teisės į gynybą pažeidimo bylose, kuriose dalyvavo įslaptinti liudytojai ar nukentėjusieji, tačiau esminis proceso pažeidimas konstatuojamas, tik jei nesilaikoma EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintų reikalavimų, t.y., kai jiems nebuvo užtikrinta teisė užduoti klausimų kaltinimo liudytojams arba nuosprendis pagrįstas tik įslaptintų liudytojų parodymais.

4.2 Nekaltumo prezumpcijos pažeidimai vertinami kaip esminiai pažeidimai bylose, kuriose teismas apkaltinamajame nuosprendyje rėmėsi prielaidomis; kai nesilaikoma EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintų reikalavimų, nei pareigūnų pareiškimuose, nei procesiniuose dokumentuose iki nuosprendžio įsiteisėjimo nedaryti išvadų apie asmens kaltumą.

4.3. Proceso kalbos principo pažeidimas beveik visais atvejais laikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu, nes proceso dalyvio (ypatingai įtariamojo/kaltinamojo), nemokančio lietuvių kalbos, kartą suvaržytos teisės vėliau būtų sunkiai atstatomos.

5. Nustačius tokius pažeidimus, teismo sprendimas priklauso nuo to, ar aukštesnės instancijos teismas gali ištaisyti pažeidimus.

Apibendrinant galime daryti išvadą, jog hipotezė, iškelta darbo pradžioje pasitvirtino. Esminiai procesiniai pažeidimai padaromi dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo ir pareigūnų profesionalumo stokos. Todėl su tokias pažeidimais turi būti kovojama dviem kryptimis: tobulinant teisinę sistemą ir ugdant pareigūnų teisinę sąmonę bei kvalifikaciją.

NAUDOTI ŠALTINIAI

Teisės aktai ir jurisprudencija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Vadapalas V. Tarptautinė teisė pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 7, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 // Vadapalas V. Tarptautinė teisė pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 95-1862.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
9. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 88-3295.
10. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 17-649.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-11-18 d. nutarimas „Dėl teisinių konsultacijų konfidencialumo" // Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997-10-01 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1995 str. 5 dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1997, Nr. 91-2289.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-02-05 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 str. 4 ir 5 dalių, 256 str. 4 dalies, 260 str. 4 dalies, 280 str. 1,2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 1999, Nr. 15-402.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 256 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikmenų Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423.
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 įsakymas Nr. I-47 „Rekomendacijos dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo" // http://www.lrgp.lt/?item=kitia (prisijungimo laikas 2005-11-16 d. 15 val.).
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr.40. 2003 m. birželio 20 d. „Dėl

teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26403 (prisijungimo laikas 2005-12-06 d. 14 val.).

17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalga 1996-06-21 Nr. B4-5 Kai gynėjo dalyvavimas pagal įstatymą yra būtinas, teisiamojo atsisakymas gynėjo, neatvykus advokatui dalyvauti byloje // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26642 (prisijungimo laikas 2005-11-16 d. 18val.).
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija 1995-12-05 d. Nr. B3-8 // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26616 (prisijungimo laikas 2005-12-12 d. 22 val.).
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija 1995-05-18 d. Nr.B3-3 // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26307 (prisijungimo laikas 2005-12-12 23 val.).
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003-12-08 d. Nr. 3K-3-1180, R.Velička ir VŠĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24389 (prisijungimo laikas 2005-12-05 d. 15 val.).
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004-01-13 Nr. 2K-28 A.Rumbutis pagal BK 141 str. 1 d. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=24929 (prisijungimo laikas 2005-12-06 d. 13 val.).
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004-11-02 Nr. 2k-592 V.Kučerovo byla // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27197 (prisijungimo laikas 2005-10-30 d. 18val.).
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2005-10-04 Nr. 2K-390 Fotinija Kulikovskaja pagal 290 str. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28737
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2005-10-18 Nr. 2K-492. Kęstutis Andrijaitis pagal 178 str. 2 d., 181 str. 2 d. // http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28788 (prisijungimo laikas 2005-10-29d. 16 val.).

Specialioji literatūra

25. Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
26. Bernatonis J., Švedas G., Dapšys A. ir kt. Žmogaus teisės ir laisvės. Vilnius: Lietuvos Respublikos seimas, 1995.
27. Bogdonienė L., Bogdonas E., Kazlauskienė E., Zemblyte J. Organizacijų vadyba. Kaunas: Technologija, 2004.
28. Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E. LR Baudžiamasis procesas. Vilnius: „Mintis“ 1978.
29. Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje. Vilnius, 2002.

30. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
31. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras / pirmas leidimas /. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
32. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras I knyga. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
33. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras II knyga. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
34. Goda G. Nekaltumo prezumpcija: įvertinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai // Teisė, 2002, Nr. 44.
35. Girdauskas M. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai // Teisė, Nr.53. 2004.
36. Gušauskienė M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas // Jurisprudencija, 2004, t. 57 (49).
37. Jovaišas K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai // Teisės problemos, 2004. Nr.4(46).
38. Konstitucija – aukščiausia teisė kurioje nėra spragų. (Interviu su E. Kuriu) // dienraštis „Respublika“ 2005-10-25. Nr. 248 (4700).
39. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normų taikymas teismų praktikoje 1991-2000 m. (sudarytojas Lukošiūnas G.). Vilnius: Valgra, 2000.
40. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999.
41. Palskys E. Baudžiamojo proceso principai naujojo Lietuvos Respublikos BPK projekte // Teisė. 1993, Nr. 26.
42. Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51); 27-28p.
43. Rimšelis E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59).
44. Stukenberg C. F. Die nominative Aussage der Unschuldsvermutung // Zeitschrift fur die gesamte Strafechtswissrenschaft. 1999, Nr. 2 (111). 422-428 p.
45. Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos Žmogaus Teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01 – 2001 01 01 / pirmas leidimas / (sud. Švedas G. Ir Miliūtė

V.) Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.

46. Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos Žmogaus Teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 2001 01 01 – 2002 01 01 / antras leidimas / (sud. Švedas G. Ir Miliūtė V.) Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
47. Tidikis R., Pečkaitis J.S., Šedbaras S. Magistrų baigiamųjų darbų rengimas ir gynimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
48. Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000.
49. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
50. Громов Н. А., Полунин С. А. Санкции в уголовно-прцессуальном праве России. Москва: Городец, 1998
51. Петрухин И.Л. Человвек и властъ (в сфере борбю с преступнастю). – Москва: Юристъ, 1999.
52. Савицкий В. М. Презумция невиновности. Москва, 1997.
53. Смирнов А.В. Модели уголовного процеса. Санкт-Петербург: Наука, Алфа, 2000.

Internetiniai adresai

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo internetinis puslapis // http://www.lat.litlex.lt (prisijungimo laikas 2005-10-10, 14 val.)
55. Bieliūnas E. soc.mokslų daktaras, Europos žmogaus teisių komisijos narys „Bylos prieš Lietuvą Strasbūro institucijose“ Skelbta:http://216.239.59.104/search?q=cache:LVIWNKy1jqwJ:www.etib.lt/site_files/Lietuvos%2520narystei%25205/Egidijus%2520Bieliunas.doc+bylos+prie%C5%A1+Lietuva&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-10-30, 16 val.)
56. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Birutis ir kiti prieš Lietuvą // http://www.infolex.lt/portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=6937 (prisijungimo laikas 2005-12-10, 14 val.)
57. European Court of Human Rights // http://66.102.9.104/search?q=cache:qu-lo1uyybkJ:www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/2005/226.html+rainys+ir+gasparavi%C4%8Dius&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-12-09, 16 val.)
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo internetinis puslapis // http://www.lrkt.lt/

(prisijungimo laikas 2005-11-10, 14 val.)

59. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių teisme 2004 metų veiklos ataskaita Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Skelbta:http://216.239.59.104/search?q=cache:_19D3DF-73kJ:www.tm.lt/strasburas/2004_ataskaita_.doc+bylos+prie%C5%A1+Lietuva&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-11-07, 14 val.)
60. 2005 m. Teisingumo ministerijai komunikuoti pranešimai // http://216.239.59.104/search?q=cache:RdkSdXa44hsJ:www.tm.lt/default.aspx%3Fitem%3Dstrasbur+bylos+prie%C5%A1+Lietuva&hl=lt (prisijungimo laikas 2005-12-03, 15val.)
61. Strafprozessordnung (Vokietijos BPK) // http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf (prisijungimo laikas 2005-12-10, 10 val.)
62. □□□□□□□□ – □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ (Rusijos PBK) http://www.garweb.ru/project/law/doc/12025178/12025178-055.htm#11545. (prisijungimo laikas 2005-12-10, 12 val.)
63. LNK televizijos laida „Pagalba 112“ 2005-10-20 d. (Priedas Nr. 3. Žr. Iš CD)

SANTRAUKA

Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: teorija ir praktika

Raktiniai žodžiai: baudžiamasis procesas; baudžiamojo proceso pažeidimas; esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai; teisė į gynybą, nekaltumo prezumpcija, rungimosi principas, proceso kalbos principas.

Šiame darbe nagrinėjami baudžiamojo proceso normų reikalavimų pažeidimai kurie gali būti pripažinti esminiais baudžiamojo proceso pažeidimais. Darbe remiamasi Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamojo proceso teisės normomis, Lietuvos Aukščiausio Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, mokslinė literatūra bei anketinių apklausų duomenimis. Pagrindinai darbo metodai: sisteminės analizės metodas, indukcinis dedukcinis pažinimo metodas, lyginamasis analizės metodas, anketinių apklausų. Tiriamoji problematika - kaip išvengti esminių pažeidimų baudžiamajame procese ar bent jau jų sumažinti iki minimumo. Darbe siekiama atskleisti esminių baudžiamojo proceso pažeidimų turinį, jų priežastis, požymius skiriančius esminius baudžiamojo proceso pažeidimus nuo kitų procesinių pažeidimų. Taip pat aptariami dažniausiai pasitaikantys esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, teorines prielaidas tokiems pažeidimams kilti, jų santykis su kitais baudžiamojo proceso institutais. Darbe pateikiamos išvados, kokios teisės normos ar jų nebuvimas sudaro prielaidas esminiams baudžiamojo proceso pažeidimams bei pateikiamos rekomendacijos, pasiūlymai kaip turėtų būti taisytinos įstatymų spragos. Taip pat analizuojamos pareigūnų daromas klaidas, kurios sąlygoja tokių pažeidimų kilimą, bei pateikiami siūlymai, rekomendacijos kaip ugdyti pareigūnų teisinę sąmonę ir profesionalumo lygį. Darbo pradžioje iškelta hipotezė įrodyta, esminiai procesiniai pažeidimai padaromi dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo ir pareigūnų profesionalumo stokos.

ZUSAMMENFASSUNG

Wesentliche Verletzungen des Strafprozesses: Theorie und Praxis

(Essence violations of criminal process: theory and practice)

Hauptsächliche Begriffe *(Keywords):*

- Strafprozess *(Criminal process);*
- Juraverletzungen *(Breach of law);*
- Wesentliche Verletzungen des Strafprozesses *(Essence violations of criminal process)*;
- Grundsätze des Strafprozesses: Recht auf Verteidigung, Presumption der Unschuldigkeit, Grundsatz des Wetteifers, Grundsatz der Prozesssprache *(Principles of the criminal process: right to defence, presumption of innocence, principle of mach, principle of process language).*

In dieser Arbeit werden wesentliche Verletzungen des Strafprozesses, ihre Uhrsachen, die Merkmalen, unterscheidende wesentlichen Prozessverletzungen von anderen Verletzungen des Strafprozesses, die Ordnung der Anerkennung als wesentlich, und auch die Folgen, analysiert. Auch wird das Verhältnis der wesentlichen Verletzungen mit anderen Instituten des Strafprozesses und auch Berücksichtigung der Prozessteilnehmer analysiert. In der Arbeit strebt man nach dem Inhalt der wesentlichen Verletzungen aufschlagen, bestimmen die Fehler von Beamten, die die Entstammung solcher Verletzungen beeinflussen. Werden die Gesetze analysiert, werden auch die Schlussfolgerungen, welche Rechtsnormen oder ihre Abwesenheit die Voraussetzung für wesentliche Strafprozessverletzungen bilden, angeführt. Ebenso werden die Empfehlungen und Vorschläge, wie man die Lücken der Gesetzen berichtigen muss, angeführt. In der Arbeit wird breite Jurisprudenz des höhtesten Gericht Litauens und Europäischen Gericht der Menschen-Rechte in dieser Frage genutzt. Man stützt sich in dieser Arbeit auf Doktrin der Jura und empirischen Forschungen. Man kann hoffen, dass die heutige und oder zukünftige Juristen, nach Bekanntschaft mit dieser Arbeit, in der Zukunft keine ähnlichen Verletzungen machen werden.

Priedas Nr.1

ANKETA

Kaip suprantate-vertinate esminius baudžiamųjų proceso normų pažeidimus, jų priežastis

Anketos sudarytojas, atlikėjas: Mykolo Romerio universiteto (MRU), Teisėsaugos fakulteto magistrantūros studijų studentas - Svajūnas Bliudsukis.

Gerbiamas respondente, ši anketa yra anoniminė. Anketos tikslas nustatyti kaip suprantate esminius baudžiamojo proceso normų pažeidimus, jų atsiradimo priežastis, kokia jų įtaka tiriant bei nagrinėjant nusikalstamas veikas.

Anketos surinkti duomenys bus apibendrinti, padarytos tam tikros išvados ir panaudoti tik magistro diplominiame darbe tema: „Esminiai baudžiamojo proceso normų pažeidimai: teorija ir praktika“.

Prašau atsakyti nuoširdžiai, remiantis Jūsų įgyta teisine bei praktine darbo patirtimi. Apibraukite visus Jūsų manymu reikiamus atsakymų variantus (kad ir kiek jų būtų). Prie kiekvieno klausimo Jūs galite parašyti savo individualią nuomonę šiuo klausimu, nes ji gali pasirodyti vertingesne nei apibendrinti anketos duomenys.

Data_____

Jūsų atstovaujama teisėsaugos institucija_____

Jūsų teisinio darbo stažas _____

1. Kaip suprantate, kas tai yra esminiai baudžiamojo proceso normų pažeidimai. Kokie požymiai labiausiai atspindi jų esmę?
    a) Tai šiurkštūs baudžiamųjų proceso įstatymų reikalavimų pažeidimai;
    b) Tai žmogaus teisių pažeidimai, padaryti tiriant bei nagrinėjant nusikalstamas veikas;
    c) Tai pažeidimai kurie sutrukdė teismui išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį;

d) Jūsų pasiūlyti „esminių pažeidimų“ skiriamieji bruožai _____
_____

2. Kaip manote, kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali būti padaromi esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai?
    a) Tik ikiteisminio tyrimo stadijoje;
    b) Tik teisminio nagrinėjimo metu;
    c) Tik aukštesnės instancijos teisme;
    d) Bet kurioje baudžiamosios bylos tyrimo stadijoje nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo iki nuosprendžio priėmimo.
3. Kaip manote, kurioje baudžiamojo proceso stadijoje padaroma daugiausia tokių pažeidimų? (atsakinėja tik tie kurie prieš tai pasirinko „d“ variantą).
    a) Ikiteisminio tyrimo stadijoje;
    b) Teisminio nagrinėjimo metu;
    c) Aukštesnės instancijos teisme.
4. Kaip ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga įtakoja teismo sprendimą?
    a) Ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga negali sutrukdyti teismui priimti objektyvų sprendimą.
    b) Ikiteisminio tyrimo medžiaga yra pagrindas teismo sprendimo priėmimui, nuo ikiteisminio tyrimo kokybės priklauso ir teismo sprendimas.
5. Parašykite tris ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriuos atliekant yra daugiausia prielaidų pažeisti įstatymo teisėtumo reikalavimus. Pradėkite nuo Jūsų manymu svarbiausių.
    a)_____;
    b) _____;
    c)_____.
6. Kokios esminės priežastys, lemiančios procesinius pažeidimus, tarp jų ir esminius.
    a) Tai valstybės įgalioto pareigūno sąmoningi, neteisėti veiksmai, siekiant karjeros ar kiti asmeniniai motyvai;
    b) Pareigūno profesionalumo stoka;
    c) Per didelis pareigūno užimtumas;
    d) Teisės normų netobulumas ir dažna kaita.

e) Pareigūno paprasčiausias, žmogiškas noras , bet kokiais būdais ar priemonėmis (tarp jų ir neteisėtais) įrodyti įtariamojo kaltę.

7. Pažymėkite tris pažeidimus, kuriuos Jūs laikote esminiais.

□ Pažeista įtariamojo, kaltinamojo teisė į gynybą;

□ Neužtikrinta lietuvių kalbos nemokančio asmens teisė naudotis vertėjo paslaugomis

□ Išankstiniai pareigūnų pasisakymai dėl asmens kaltumo;

□ Pažeista asmens (kaltinamojo, nukentėjusiojo) teisė susipažinti su medžiaga baigus ikiteisminį tyrimą ar su byla teisme;

□ Byla išnagrinėta teismo, kuriam ji neteisminga;

□ Byla išnagrinėta nedalyvaujant kaltinamajam, kai jo dalyvavimas būtinas;

□ Byla išnagrinėta neteisėtos teismo sudėties;

□ Kaltinamajam nesuteiktas paskutinis žodis;

□ Kita (parašyti) _____

8. Ar dažnai susiduriate darbe su tokiomis situacijomis, kai atliekant vienus ar kitus veiksmus, priimant sprendimus iškyla pavojus pažeisti baudžiamojo proceso įstatymus?

a) Tokių situacijų būna beveik kasdien;
b) Kelis kartus per savaitę;
c) Kelis kartus mėnesį;
d) Retai patenku į tokias situacijas, kai galėčiau savo veiksmais ar sprendimais pažeisti kitų teisėtus interesus.

9. Ar tenka abejoti, dėl savo sprendimų - veiksmų teisėtumo?

a) Kartais suabejoju, atliekant sudėtingus veiksmus su kuriais retai susiduriu;
b) Pasikeitus teisės normoms reglamentuojančioms šiuos veiksmus;
c) Priimant bet kokį sprendimą abejoju ar nepažeidžiu įstatymų reikalavimų;
d) Niekada neabejoju.

10. Ar sekate įstatymų pakeitimus?

a) Pastoviai seku - skaitau „Valstybės žinias“ ir kitais būdais (Internetu, spauda);
b) Specialiai nesidomiu, tačiau jei pamatau spaudoje, per radiją ar televizija su mielu noru pasidomiu;
c) Specialiai nesidomiu, viską ką man reikia žinoti sužinau iš viršininkų.

11. Ar dažnai Jūsų darbe rengiami kursai, stažuotės?

    Parašyti _____

12. Ar dažnai Jūsų darbe rengiamos atestacijos, profesinių žinių bei įgūdžių patikrinimai?

    Parašyti _____

Pastabos:

Priedas Nr. 2

ANKETA

Kaip suprantate-vertinate esminius baudžiamųjų proceso normų pažeidimus, jų priežastis

Anketos sudarytojas, atlikėjas: Mykolo Romerio universiteto (MRU), Teisėsaugos fakulteto magistrantūros studijų studentas.

Gerbiamas respondente, ši anketa yra anoniminė, jos tikslas nustatyti kaip suprantate kas tai yra esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai, kokia jų įtaka bylos tyrimui.

Anketos surinkti duomenys bus apibendrinti ir panaudoti tik magistro diplominiame darbe tema „Esminiai baudžiamojo proceso normų pažeidimai: teorija ir praktika“.

Prašau atsakyti nuoširdžiai, remiantis patirtimi. Apibraukite visus jūsų manymu reikiamus atsakymų variantus (kad ir kiek jų būtų). Prie kiekvieno klausimo Jūs galite parašyti savo individualią nuomonę šiuo klausimu.

Data_____

Jūsų amžius____

Kiek kartu trauktas baudžiamojon atsakomybėn_____

1. **Su kokiais baudžiamaisiais įstatymais esate susipažinęs?**
    a) Baudžiamuoju kodeksu;
    b) Baudžiamojo proceso kodeksu;
    c) Nesu susipažinęs.
    Kita_____
2. **Kada pradėjote domėtis įstatymais?**
    a) Prieš jūsų sulaikymą;
    b) Ikiteisminio tyrimo metu, atliekamu Jūsų atžvilgiu;
    c) Teismo proceso metu;
    d) Po nuosprendžio įsiteisėjimo, jau atliekant bausmę.
3. **Ar esate susidūręs asmeniškai su baudžiamojo proceso pažeidimais?**

a) Taip;
b) Ne.

4. **Jei taip, tai kurioje proceso stadijoje labiausiai pažeidžiami baudžiamojo proceso įstatymai?**
   a) Ikiteisminio tyrimo metu;
   b) Teisminio nagrinėjimo metu;
   c) Apeliacinio proceso metu;
5. **Nurodykite esminius pažeidimus su kuriais jums teko susidurti:**
   a) Pažeista teisė į gynybą;
   b) Pareigūnų išsakyti išankstiniai pasisakymai dėl asmens kaltumo;
   c) Pažeista teisė susipažinti su bylos medžiaga perduodant į teismą ir teisminio nagrinėjimo metu;
   d) Byla išnagrinėta nedalyvaujant kaltinamajam, kai jo dalyvavimas būtinas;
   e) Kaltinamajam nesuteiktas paskutinis žodis teisme;
   f) Kita_____
   _____
6. **Kokių tyrimo veiksmų metu buvo šiurkščiai pažeistos Jūsų teisės, bei baudžiamo proceso įstatymai?**
   a) Per apklausas;
   b) Parodymų patikrinimo vietoje;
   c) Kratų;
   d) Parodymų atpažinti metu;
   e) Kita_____
   _____
7. **Ar žmogaus, nežinančio įstatymų, teisės pažeidžiamos labiau nei teisiškai išprususio?**
   a) Taip;
   b) Ne;
   c) Nežinau.